

2 • 2009

"Läroböcker är en mätare på attityderna i ett land, samtidigt som de bidrar till att påverka attityderna."

Janne Holmén

Finlands okända historia

Den svenska tiden 1150-1809

magma

MAGMA-STUDIE 2 • 2009

**Finlands okända historia
Den svenska tiden 1150–1809**

Utgivare: Finlands svenska tankesmedja Magma
www.magma.fi

Magma-studie 2 • 2009

Tryck: Redfina Oy

Form och layout: Jaagon Ab
Omslagsbild: Skiss i gouache av Albert Edelfelt, "Per Brahe"
Bild på Janne Holmén: Alex&Martin Photographes

ISBN:
978-952-5864-02-1 (den tryckta versionen)
978-952-5864-03-8 (pdf-versionen)

Magma-publikationer
ISSN:
1798-4629 (den tryckta serien)
1798-4610 (pdf-versionen)

Innehållet fritt tillgängligt med vissa förbehåll:
Magma önskar största möjliga spridning av de publikationer som ges ut. Därför kan våra rapporter fritt laddas ner via www.magma.fi. Det är tillåtet att kopiera, citera och återge avsnitt ur denna publikation förutsatt att källan anges samt att innehållet inte förändras eller förvrängs.

Finlands okända historia

Den svenska tiden 1150–1809

Janne Holmén

Om författaren

Janne Holmén

Ålänningen Janne Holmén är historiker och bosatt i Uppsala. Han har disputerat med en doktorsavhandling om ”Den politiska läroboken: Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under kalla kriget”. Janne Holmén är också känd som en framgångsrik friidrottare. Han segrade i maratonloppet vid EM i friidrott 2002.

**Att få sin historia om
bakfoten tillhör konsten
att vara en nation.**

(Ernst Renan 1823-1892)

Förord

Den finlandssvenska tankesmedjan Magma gav mig i september 2008 i uppdrag att utreda hur den svenska tiden skildras i finskspråkiga historieläroböcker för gymnasiet. I november 2008 genomförde tankesmedjan Magma en opinionsundersökning om svenskans ställning i Finland. Någon fråga om huruvida de tillfrågade ville veta mer om perioden ingick emellertid inte i undersökningen. Av de tillfrågade finländarna instämde 85 % helt eller delvis i påståendet att "[d]et är viktigt att Finlands historia före 1809 behandlas i skolundervisningen". Samtidigt var 53 % helt eller delvis av åsikten att deras kunskaper i svenska tidens historia var tillräckliga. Undersökningen visar alltså att perioden upplevs som viktig, och att långt ifrån alla anser sig ha tillräckliga kunskaper om den.

Den största bristen hos den gymnasiekurs där den svenska tiden ingår är att den inte är obligatorisk. Det visar med all tydlighet att den svenska perioden av Finlands historia är lågprioriterad. Därigenom blir till exempel det antika Atens lagar obligatorisk läsning, men inte Gustav III:s, trots att de sistnämnda utgör grundvalen för Finlands nuvarande lagstiftning. Huvudsyftet med den här undersökningen är emellertid att se hur undervisning i svenska tidens historia ser ut för de gymnasieelever som ändå väljer att läsa den frivilliga kurs där tidsperioden ingår.

Uppdraget från tankesmedjan innefattar även att ge rekommendationer för hur undervisningen i den svenska tidens historia kan förbättras. En sådan uppgift går utöver vad en forskare normalt ger sig på och innehåller ett större element av subjektivitet. För att kunna ge förslag om hur undervisningen skall kunna förbättras

måste man utgå från sin föreställning om hur en bra historieundervisning skall se ut, och den föreställningen är med nödvändighet starkt färgad av personliga åsikter. Jag har därför valt att hålla rådgivande delen av rapporten separat från den rent undersökande delen genom att samla alla förslag till förbättringar i det sista kapitlet.

Av dem som på olika sätt bistått mig under arbetets gång vill jag särskilt tacka Gun Oker-Blom, vars hjälp och erfarenhet varit till stor nytta. Även tankesmedjan Magma med Nils Erik Forsgård i spetsen förtjänar ett tack. Ansvar för slutprodukten – med dess fel, brister och eventuella förtjänster – vilar emellertid helt på mina axlar.

Iten, Kenya, 1.2.2009

Janne Holmén

Innehåll

Inledning	13
Undersökningens syfte	13
Metod och källor	16
Sammanfattning	22
Den svenska tiden i korthet	24
Tillbakablick till 1930-talet	28
Sammanfattning	30
Läroplaner och studentexamen	32
Sammanfattning	38
Läroböcker i historia för gymnasiet 1979-2000	40
Fördelningen av stoffet	40
Vad kallas den svenska tiden?	41
Den svenska invandringen till Finland	43
Herrar och bönder	43
Korstågen	44
Kalmarunionen	45
Klubbekriget	45
Vad var syftet med stormaktstidens krig?	46
Per Brahe	46
Stormaktstidens pris	48
Självständighetssträvanden under 1700-talet	48
Språk och försvenskning	50
Sammanfattning	50

Dagens läroböcker	52
Fördelningen av stoffet	52
Vad kallas den svenska tiden?	60
Den svenska invandringen till nuvarande Finland	61
Korstågen	62
Herrar och bönder	63
Kalmarunionen	64
Kristian den gode	64
Klubbekriget	65
Vad var syftet med stormaktstidens krig?	65
Hakkapeliterna	66
Per Brahe	67
Stormaktstidens pris	67
Självständighetssträvanden under 1700-talet	69
Språk	71
Bildmaterial	72
Arvet från den svenska tiden	74
Sammanfattning	76
Översikt över läroböcker från grundskolan	77
Slutsatser	81
Förslag till förbättringar	88
Suomenkielinen yhteenveto	94
Litteratur och källor	108
Noter	112

Inledning

Undersökningens syfte

”Att få sin historia om bakfoten tillhör konsten att vara en nation”, som den franske filosofen Ernst Renan sade redan i slutet av 1800-talet.² Historien och historieundervisningen var ett av de viktigaste redskapen när Europas stater under 1800-talet började omstöpas till nationer, så också i Finland. Ett problem var att landets historia var i det närmaste identisk med Sveriges historia. Problemet löstes delvis genom att man skapade en mytbild av att den försvenska perioden, forntiden, varit en nationell ”finsk” period, vilket Derek Fewster visat i sin doktorsavhandling *Visions of past glory*. Han menar att emellertid att den nationella användningen av förhistorien avtog från och med mitten av 1900-talet. Det faktum att Finlands förhistoria idag är placerad i samma frivilliga gymnasiekurs som den svenska tidens historia antyder även att förhistoriens betydelse för skapandet av en nationell identitet inte längre är så central. En del av det förhistoriska materialet tas emellertid upp i kursen ”Språk, litteratur och identitet” i finska som modersmål.³

Ett annat sätt att skriva finsk historia var att lyfta fram perioder då ”Finland” haft en viss särställning i det svenska riket, eller att rentav leta efter tendenser till finländsk separatism. Ytterligare ett sätt att skriva finsk historia var att vända bort blicken från kungarna och krigen i den politiska historien och fokusera på folkets historia, kulturhistorien. Till förmån för kulturhistorien verkade också det faktum att merparten av det källmaterial som skulle ha

behövs för att skriva politisk historia blev kvar i arkiv i Stockholm efter riksdelen 1809. Det kulturhistoriska angreppssättet ledde onekligen till mer intressant och hållbar forskning än andra former av finsknationell historieskrivning.

En vanlig metod som finsknationella historiker använde sig av för att markera avstånd till Sverige var att beskriva den svenska tiden som ett långt lidande för Finland. Pionjärer på detta område var Yrjö Koskinen och den unge Zacharias Topelius. Med Fewsters ord: "...they furnished national historiography with a conceptual enemy, the Swedes, who became the main 'other' of Finnishness".⁴ "Arvfjendeskapen" mellan länderna uppfanns alltså av dessa bägge herrar under andra hälften av 1800-talet.

Huvuddragen i berättelsen har traditionellt varit: Finland underkuvades av svenska erövrare under korstågen och en svensk-språkig överklass installerades. De finska bönderna tvingades till hårda dagsverken på svenskarnas gods och skrevs ut som soldater i svenskarnas krig. Medan finnarna utkämpade svenskarnas krig på kontinenten lämnade svenskarna Finland utan försvar så att rysarna fritt kunde härja i landet.

Alla delar i berättelsen är vinklade för att passa finsknationella syften. Berättelsen utelämnar viktiga förhållanden. Den största bristen är man bortser ifrån att språk blev en identitetsskapande faktor först en bit in på 1800-talet. Hur de medeltida invånarna i det nuvarande Finland såg på den process genom vilken de integrerades med det svenska riket och den katolska kyrkan kan vi inte så noga veta, men vi kan vara helt säkra på att de inte tänkte i banor av att Finland erövrades av Sverige. En annan faktor som förbigås är att bönderna i det svenska riket, inklusive Finland, hade en friare ställning än på andra håll i Europa. De blev aldrig livegna och sände representanter till kungaval och riksdagar. Bönder i vad som kom att bli dagens Sverige hade samma skattebörda och skrevs i lika hög grad ut som soldater i kriget som sina finska ståndsbroder. I delar

av det finländska inlandet hade bönderna det mer knapert än riksgenomsnittet, men det kan även sägas om Småland och andra områden som efter 1809 kom att bli kvar i Sverige. De områden som idag utgör Finland var en helt integrerad del av det svenska riket, och "Finland" existerade endast som ett vagt geografiskt begrepp utan klart definierade gränser, ungefär som "Norra Finland" idag.

Det finns emellertid skäl att komma ihåg att de nationalistiska historiemyternas inflytande för länge sedan passerat sin kulmen, åtminstone inom den akademiska forskningen. Troligtvis har de fortfarande en betydligt större spridning bland folkets breda lager. Man kan förvänta sig att läroböckerna befinner sig någonstans där emellan. Undersökningar från våra grannländer visar att nationalismen i läroböckerna börjat försvinna redan för flera årtionden sedan. Svein Lorentzen har till exempel noterat ett brott sedan 1970-talet i norska historieläroböckers förhållningssätt till nationalismen. De senaste årtiondena har det enligt honom varit vanligt att norska läroböcker analyserar och kritiserar de nationella myter som tidigare generationer läroböcker bidragit till att bygga upp. Herbert Tingsten menade att det "... fosterländska skrytet..." i svenska läroböcker avtog redan under mellankrigstiden.⁵

Enligt Eric Hobsbawm upplevde nationalismen i Europa sin storhetstid under åren 1918-1950, varefter den börjat avta. Att excesser i nationalism ansågs ha bidragit till världskrigens masslakt medförde att mycket av den gamla historiemytologin inte längre betraktades som rumsren. I Sverige var alla omnämningen av fosterländskhet borta ur läroplanerna redan på 1950-talet.⁶ Det var inte bara nationella myter som rensades ut, historieämnet som helhet ansågs vara konservativt och krymptes till förmån för samhällskunskapen. Tonvikten i historieundervisningen lades på den moderna historien.

I Finland kom man efter kriget att rätt ensidigt fokusera på förhållandet till Sovjetunionen, och de delar av den nationella his-

torieskrivningen som ansågs kunna vara stötande för den östra grannen rensades snabbt och effektivt ur läroböckerna. Vikten av nationella värderingar nämndes emellertid fortfarande på 1980-talet i den finländska läroplanen för grundskolan.⁷ Det är möjligt att finsknationella myter med udden västerut haft bättre förutsättningar att överleva under efterkrigstiden än de som fick stämpeln ”sovjetfientliga”.

Om finskspråkiga läroböcker av idag återberättar eller ifrågasätter den finsknationella historieskrivningen är alltså en öppen fråga som enbart kan besvaras genom att saken grundligt undersöks. Den här rapporten är avsedd att bidra till detta.

Metod och källor

Det främsta källmaterialet för undersökningen är läroböcker. Läroböcker är naturligtvis bara en av flera faktorer som påverkar undervisningens utformning, men de kan ändå säga något väsentligt om finländarnas syn på den svenska perioden i landets historia. Kopplingen mellan läroböcker och befolkningens attityder är dubbel.

För det första bidrar böckerna i stor utsträckning till att forma attityderna eftersom alla – eller i det finländska gymnasiet fall många – är tvungna att läsa dem. Inga andra historieböcker får samma spridning, och att de används i skolan ger dem dessutom en stämpel av legitimitet. Fram till och med 1991 krävdes dessutom statlig granskning och godkänning för att läroböckerna skulle få användas i skolan, vilket bokstavligen innebar en statlig legitimitetsstämpel.

För det andra måste läroböcker för att över huvud taget bli sålda överensstämja med de attityder som råder ute i samhället. Böckerna är produkter på en marknad, och ingen vill producera en lärobok som avviker så mycket från attityderna hos lärare, föräldrar

**Läroböcker är ett slags
mätare på attityderna
i ett land, samtidigt
som de bidrar till att
påverka attityderna.**

och elever att dessa föredrar andra läroböcker. Läroböcker är således ett slags mätare på attityderna i ett land, samtidigt som de bidrar till att påverka attityderna.

Det huvudsakliga föremålet för undersökningen är de idag använda finskspråkiga läroböckerna för gymnasiet i den svenska tidens historia, och de ingår samtliga i undersökningen. I praktiken innebär det kursböckerna för kurs 5 enligt *Grunderna för gymnasietets läroplan 2003*. Med lärobok menas här en bok som används kontinuerligt i undervisningen och innehåller väsentliga delar av det stoff som skall inläras. Böcker som användas då och då i undervisningen men inte innehåller hela kursen har inte medtagits. Läroboken *Suomi kuningaskunnassa* är ett gränsfall eftersom den inte innehåller något om forntiden, som borde ingå i kurs 5. Den har ändå medtagits eftersom den behandlar hela den svenska tiden.

Som jämförelsematerial har ett antal allmänt använda finskspråkiga gymnasieläroböcker i historia från perioden 1980-2000 medtagits, liksom två upplagor av den enda finlandssvenska gymnasieläroboken och två versioner av den vanligaste rikssvenska gymnasieläroboken. Analysen av gymnasieläroböckerna delas in i två kapitel, ett om perioden 1979 till 2000 och ett om perioden 2002 till 2008. Dessutom görs en översiktlig kvalitativ undersökning av hur grundskolans läroböcker i historia behandlat den svenska tiden från och med 1980-talet till idag. I den undersökningen ingår även en rikssvensk lärobok som jämförelsematerial. Någon renodlad finlandssvensk lärobok för grundskolan finns inte, utan det rör sig om översättningar av finska läroböcker.

Eftersom nu gällande läroplanen föreskriver att den svenska tiden i sammanfattning skall ingå i kursen i Finlands historia från och med 1809 (Kurs 4) har även läroböckerna för den kursen analyserats.

Figuren nedan visar hur urvalet av läroböcker ser ut. Tonade fält anger att urvalet inom den aktuella kategorin är heltäckande,

samtliga läroböcker som finns på marknaden har analyserats. Att finlandssvenska läroböcker för gymnasiet analyserats heltäckande beror på att de är så få, på marknaden finns endast en för varje kurs.

1979-2000		2002-2008
Sverige Grundskolan	Körner 2002: Historia . "Från vikingarna till Gustav III".	
Finland Grundskolan	Castrén mfl 2004: Historien berättar 5 . Kaunistkangas mfl 2002: Horisontti 2 . "Historia kivikaudesta 1800-luvulle". Kyllijoki mfl 2006: Historiens vingslag II . Louhisola, Niemi & Louhisola 1984: Historian maailma 6 .	
Sverige Gymnasiet	Bergström mfl 2000: Alla tiders historia . "Grundbok i historia för gymnasieskolan".	Bergström mfl 2004: Alla tiders historia A . "Grundbok för gymnasiet A-kurs". Almgren mfl 2004: Alla tiders historia B . "Grundbok för gymnasiet B-kurs".
Finland Svenska Gymnasiet	Krank & Penttilä 1979: Finland och ståndssamhället .	Krank & Penttilä 2003: Skeden i Finlands historia . Nyberg 2007: Finlands historia . "Vändpunkter. Utvecklingslinjer".
Finland Finska Gymnasiet	Ahonen mfl 1991: Lukion historia 3 . Hannula mfl 1995: Muuttuva maailma . "Sääty-yhteiskunta Suomessa. Lukion historia, kurssi 3". Hannula & Peltovuori 2000: Muutosten maailma . "Suomen esihistoria ja Ruotsin vallan kausi. Lukion historia". Lempinen mfl 1983: Historian linjoja . "Lukion kurssi 3".	Aromaa mfl 2008: Suomen varhaishistorian aikakirja . Edgren & Manninen 2005: Eepos . "Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan". Ekonen & Matsinen 2008: Forum . "Suomi esihistoriasta autonomian aikaan". Heikkonen, Ojakoski & Väisänen 2003: Muutosten maailma 4 . "Suomen historian käännekohtia". Heikkonen, Ojakoski & Väisänen 2008: Muutosten maailma . "Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan". Kohi mfl 2006: Forum . "Suomen historian käännekohtia". Ukonen 2005: Eepos . "Suomen historian käännekohtia". Vilkuna mfl 2002: Suomi kuningaskunnassa . "Suomi ennen vuotta 1809". Rosendahl & Saija 2005: Ajasta aikaan . "Suomen historian käännekohtia".

Urvalet är avsett att göra det möjligt att fånga upp såväl förändringar i de finska läroböckerna under de senaste årtiondena som skillnader mellan finskspråkiga, finlandssvenska och rikssvenska läroböcker.

I undersökningen används såväl kvantitativ som kvalitativ metod. I den kvantitativa delen undersöks hur många sidor av varje bok som ägnas åt olika historiska perioder. Därtill undersöks hur stor del av avsnitten om stormaktstiden som ägnas åt det svenska riket som helhet respektive åt den östra riksdelens lokalhistoria. En tredjedel av undersökningen ägnas åt hur sidorna om stormaktstiden fördelar sig på politisk respektive övrig (ekonomisk, kultur- och social) historia.

De historiska perioderna är förhistorien, (här definierad som tiden fram till mitten av 1100-talet), medeltiden (1150–ca 1520), vasatiden (Gustav Vasa–Karl IX), stormaktstiden (Gustav II Adolf–Karl XII) samt frihetstiden och den gustavianska tiden (1720–1809, i diagrammen förkortas denna period frihetstiden). Vissa läroböcker, i synnerhet de äldre, innehåller även stoff om första hälften av den ryska tiden (1809–1860-talet).

Politisk historia definieras här snävt som kungar, krig, diplomati och freder. Gränsfall, som till exempel reformer av hur rikets styre organiserades, räknas till övrigt.

Indelningen följer långt ifrån alltid böckernas kapitelindelning. Många böcker inleder till exempel kapitlet om stormaktstiden med Gustav Vasa, andra behandlar stormaktens fall under Karl XII i början av kapitlet om frihetstiden. De kulturhistoriska kapitlen sträcker sig ibland över flera tidsperioder och det är inte alltid helt lätt att avgöra vilken tidsperiod en sida handlar om. Likaså kan det vara svårt att hänföra vissa sidor till antingen rikets eller Finlands historia. Jag har använt mig av mitt bästa omdöme men är medveten om att en annan forskare kunde ha kommit fram till aningen annorlunda resultat. Därför är det väsentligt att inte dra några stora slutsatser utifrån små skillnader i den kvantitativa undersökningen. De slutsatser som lyfts fram i rapporten baserar sig på så stora och tydliga skillnader att de inte påverkas av en eventuell liten felmarginal. I fallet *Suomi kuningaskunnassa*, den enda lärobok

i undersökningen som inte följer en kronologisk disposition, skulle emellertid en kvantitativ undersökning medföra alltför svåra avvägningsproblem. De tematiska kapitlen behandlar företeelser som sträcker sig över långa tidsperioder, och det är ofta omöjligt att knyta sidorna till specifika århundraden. Därför har *Suomi kuningaskunnassa* inte medtagits i den kvantitativa undersökningen.

Historian linjoja innehåller ark med helsides färgbilder som inte ingår i bokens sidnumrering. De har inte heller räknats med i den kvantitativa undersökningen. Sidor med kapitelrubriker, kapitelinledningar och frågor i slutet av kapitlen har däremot räknats med i alla läroböcker. Eftersom det inte alltid går att kategorisera dessa sidor som antingen rikssvensk- eller finländsk, politisk eller övrig historia stämmer inte alltid det sammanlagda sidantalet för dessa undersökningar med läroböckernas totala sidantal för tidsperioden.

I den kvalitativa delen av undersökningen jämförs hur läroböckerna behandlar vissa utvalda teman, som till exempel Klubbekriget. Kriterierna vid urvalet av dessa teman har varit att de antingen:

- varit centrala i traditionell finsk nationell historieskrivning,
- skiljer sig kraftigt åt mellan finskspråkiga, finlandssvenska och rikssvenska läroböcker eller
- innehåller rena myter utan förankring i de historiska källorna.

De teman som utvalts är:

- Vad kallas den svenska tiden?
- Den svenska invandringen till Finland
- Herrar och bönder
- Korstågen
- Kalmarunionen
- Kristian den gode

- Klubbekriget
- Vad var syftet med stormaktstidens krig?
- Hakkapeliterna
- Greven Per Brahe
- Stormaktstidens pris
- Självständighetssträvanden under 1700-talet
- Språk
- Hanteringen av bildmaterialet i dagens läroböcker

En faktor som har stor betydelse för utformningen av läroböcker och undervisning är läroplanerna. I rapporten undersöks även hur den svenska tiden behandlats i finländska läroplaner sedan andra världskriget.

Under mellankrigstiden undersökte Föreningarna Norden i Sverige, Danmark, Norge, Finland och Island hur det egna landets historia skildrades i övriga nordiska länders läroböcker. Den svenska föreningens granskningsutlåtande om de finländska läroböckerna kan användas för att se hur undervisningen i den svenska tidens historia förändrats sedan 1930-talet. Utlåtandets värde förminskas emellertid något av att den svenska granskningsnämnden hade svaga kunskaper i finska och dessutom inte angav vilka läroböcker den granskat.

Sammanfattning

Huvudsyftet med rapporten är att undersöka hur den svenska tidens historia (ca 1150-1809) skildras i finskspråkiga gymnasieläroböcker i historia. Särskild uppmärksamhet ägnas åt hur läroböckerna ställer sig till den traditionella finsknationella historieskrivningen; återberättar de den eller utsätter de den för analys och kritik? Såväl kvantitativ som kvalitativ metod används. Källmaterialet utgörs av samtliga finskspråkiga gymnasieläroböcker för kurs 5 i

historia som finns på marknaden idag, samt ett urval av finskspråkiga läroböcker från 1980- och 1990-talen. Som jämförelsematerial ingår två upplagor av den enda finlandssvenska läroboken för kursen i svenska tidens historia, och två upplagor av den mest använda rikssvenska läroboken i historia för gymnasiet. Dessutom görs en översiktlig studie av ett urval finländska grundskoleläroböcker med en rikssvensk lärobok som jämförelsematerial.

Den svenska tiden i korthet

Norra Europa har under så lång tid tillbaka vi kan överblicka befolkats av stammar som talat germanska och finsk-ugriska språk. Mot slutet av Vikingatiden började en kungamakt växa fram som enade flera stammar till löst sammanhållna riken. Det var en långsam process, men mot slutet av 1200-talet regerade den svenske kungen över svear, götar, egentliga finnar och tavaster. Om karelarna tävlade den svenske kungen med härskaren i Novgorod. Mellan de olika stammarnas bördiga centralområden bredde stora ödemarker ut sig. Med början under 1100-talet expanderade befolkningen till nya områden. Nuvarande Finlands kusttrakter fick troligtvis sin befolkning från Mälardalen, medan de svedjebrukande savolaxarna fyllde inlandet och expanderade över gränsen till Novgorod och in i nuvarande norra Sverige och Norge.

Med tiden började begreppet Finland innefatta mer än bara Egentliga Finland. Exakt var gränserna gick var oklart, men Tavastland, Satakunta och Nyland räknades tidigt dit medan Åland och Österbotten inte alltid gjorde det ens mot slutet av den svenska tiden.⁸

Kungen var den sammanhållande faktorn i riket, undersåtarna förenades genom sina lojalitetsband till denne, inte genom att de ansåg sig dela ett gemensamt språk, kultur, ”naturliga gränser” eller liknande som under de senaste århundradena börjat tillmätas betydelse. Kungen var ibland svensk, ibland dansk och ibland tysk. På grund av att stormännen hade gods, förläningar och släktskapsförbindelser åt många olika håll är det inte alltid så lätt att avgöra

varifrån kungarna härstammade. Karl Knutsson Bonde, tre gånger vald till svensk kung, betraktades till exempel som finländsk av tidiga finländska historiker eftersom han levde långa tider på Viborgs slott.⁹

Under senmedeltiden ingick de tre nordiska kungarikena Danmark, Norge och Sverige i en union som var riktad mot handelsorganisationen Hansans inflytande. Sverige utträdde definitivt ur unionen under Gustav Vasa, men Danmark och Norge förblev i union i ytterligare tre århundraden. Denna statsbildning brukar kallas Danmark-Norge eftersom den var en förening av två tidigare självständiga kungariket. Inspirerade av detta har finländska historiker velat kalla det svenska riket för Sverige-Finland. De finländska landskapen hade emellertid aldrig utgjort något separat kungarike som Norge, utan var helt integrerade i det svenska riket. För samtiden skulle uttrycket Sverige-Finland knappast ha låtit mer logiskt än Sverige-Götaland – den enda skillnaden är att Finland senare skiljts från Sverige, vilket inte är fallet med Götaland.

Gustav Vasa inledde en konsolidering av det svenska riket. Statens makt och krav på medborgarna växte, och kyrkan omvandlades till ett redskap för kunglig maktutövning. Från och med mitten av 1500-talet hamnade det svenska riket i en lång serie av krig, som med kortare avbrott varade i över ett och ett halvt århundrade. Då riket ställdes mot fiender som var mycket rikare både till folkmängd och till resurser tvingades man utnyttja sina knappa tillgångar maximalt. Genom detta växte den tradition av effektiv byråkrati och statlig detaljkontroll fram, som på gott och ont påverkar medborgarna i Sverige och Finland ännu idag.

Genom bibelöversättningar, läsförhör och ett tidigt spridande av läskunnigheten bidrog den svenska staten till att det av rikets dialekter skapades två moderna språk, svenska och finska, även om finskan först under den ryska tiden fick större betydelse som skriftspråk.

**Finländska historiker
har velat kalla det
svenska riket för Sverige-
Finland. För samtiden
skulle uttrycket knappast
ha låtit mer logiskt
än Sverige-Götaland.**

Under en period på knappt hundra år var det svenska riket en lokal stormakt. Rollen övertogs av Ryssland efter att Sverige gått förlorande ur Stora nordiska kriget år 1720. Efter kriget kunde den effektiva administrationsapparaten som byggts upp under krigsåren vändas mot fredliga ändamål, och en period av ekonomiska framsteg och befolkningsökning inleddes.

Den enväldiga kungamakten under Karl XI och Karl XII avlöstes av ständerväldet, där ett partiväsande för första gången växte fram. Partierna hattar och mössor sponsrades av främmande stater, ett system som upphörde i och med Gustav III:s statskupp, då kungen själv tog makten. Lojaliteten till kungamakten som sammanhållande samhällsideologi hade emellertid åtminstone bland de högre stånden urholkats, vilket blev ännu tydligare när Gustav III mördades och efterträts av den mindre politiskt skicklige Gustav IV Adolf. Det ryska anfallet år 1808 kom alltså vid en tidpunkt då enväldet förlorat sin legitimitet, men ännu inte hunnit ersättas av en framväxande nationalism. Det kan förklara varför motståndet mot det ryska anfallet 1808–1809 var mer halvhjärtat än under senare och tidigare invasioner – få var längre beredda att dö för kungen, och ännu färre var ännu beredda att dö för nationen. Genom ett militärt myteri avsattes Gustav IV Adolf, och de områden som därtills benämns Finland samt Österbotten, Åland och delar av Västerbotten avträdde till Ryssland.

Tillbakablick till 1930-talet

På 1930-talet genomförde föreningarna Norden i de fem nordiska länderna en ömsesidig granskning av varandras läroböcker. De svenska och finländska nämndernas synpunkter på varandras läroböcker belyser väl de skillnader som under första hälften av 1900-talet fanns i synen på den gemensamma historien.

Det vanligaste kravet från samtliga nämnder var att man ville se mer om det egna landets historia. Den finländska nämnden, som bestod av A. R. Cederberg, A. Mickwitz, A.K. Ottelin, Gunnar Sarva och Katri Laine ställde högre krav på Sverige än på övriga nordiska länder vad gäller behandlingen av Finland under perioden från mitten av 1100-talet till och med 1809. ”Enär Finland som en integrerad del ingick i det egentliga Sverige och år 1362 även formellt erkändes såsom en även faktiskt jämlik del av riket – man använde ju tidtals benämningen Sverige-Finland – vore det önskligt, att Finlands utveckling i olika avseenden måtte beaktas”.¹⁰ Det verkar alltså som om nämnden var av uppfattningen att det sentida begreppet Sverige-Finland var i bruk redan under den svenska tiden.

Den finländska nämnden menade även att svenska läroböcker förbigick stora ofredens ”gränslösa lidanden”, medan härjningarna vid Sveriges kust ”vidlyftigt skildras”. För att förklara hur Finland så snabbt kunde anpassa sig till det ryska styret borde självständighetssträvandena under 1700-talet nämnas. Det fanns enligt nämnden större anledning till missnöje mot Sverige i Finland än i landsorten i allmänhet gentemot Stockholm och Central-Sverige,

till exempel på grund av tjänstemännens dåliga kunskaper i finska och de förhållandevis tyngre krigsbördorna.¹¹

I en ”... strängt sakligt och möjligast opartiskt...” författad text baserad på ny forskning gav den finländska nämnden i april 1934 sin syn på hur bland annat stora ofreden, Anjalaförbundet och Finska kriget 1808-1809 skulle skildras i grannländernas läroböcker. Av dessa är det främst skildringen av stora ofreden som sticker i ögonen på en modern historiker. Till exempel hävdade de att befolkningen i hela församlingar var så gott som utdöd.¹²

Den svenska nämnden tyckte sig se en viss motsägelse i att Finland i en finlandssvensk lärobok sades ha blivit ”så förhärjat och övergivet, som kanske intet land i världen någonsin varit” samtidigt som boken uppgav att spåren försvann inom en mansålder. Nämnden ansåg att en finländsk historia höll på att bryta sig ut ur den svenskfinska storstatens, och menade att en förändring i den riktningen skett mellan utgivandena av M. G. Schybergsons *Finlands historia* 1887–89 och Eirik Hornborgs *Finlands hävder* 1929–1933.¹³

Den svenska nämnden konstaterade att dominansen av kulturhistoriskt material i de finskspråkiga läroböckerna var unik i Norden. Bruket att låta politiska och kulturhistoriska kapitel fritt följa varandra riskerade att dränka de politiska sammanhangen och till och med kulturströmningarna, ansåg svenskarna.¹⁴

Den svenska nämnden uppgav att en känd finskspråkig lärobok för folkskolan och mellanskolan innehöll 25 % ”rikssvenskt” och 75 % ”lokalfinskt” stoff om tiden innan 1809. Den finska nämnden svarade att mycket av det lokalfinska visade på hur allmänhistoriska strömningar kommit till uttryck i Finland.¹⁵

Den svenska nationella historiemytologin lyser igenom när nämnden talar om 1600-talet som den andra stormaktstiden – den första var vikingatidens ”stora Svithiod”. Fram till den andra stormaktstiden låg landet ”... i ett slags reserv för väntande idépolitiska och ekonomiska insatser”.¹⁶

Man måste notera att de anmärkningar svenska och finländska nämnderna hade på varandras läroböcker var relativt få och obetydliga jämfört med vad förhållandet var mellan Danmark och Sverige. Till exempel påstod enligt den danska nämnden vissa svenska läroböcker att Kristian II ville avrätta eller landsförvisa alla svenska riddare, utrota alla dalkarlar och hugga av alla bönder en hand eller en fot.¹⁷

Läsåret 1933–34 gjordes en undersökning i Finland över vilka historiefrågor i studentexamen som eleverna klarade bäst. Kunskaperna var bäst om antiken och början av nya tiden, medan man hade sämst resultat om den nyaste tiden och Finlands historia.¹⁸ Den svenska tiden hörde alltså inte heller på 1930-talet till de mest högprioriterade områdena.

Sammanfattning

På 1930-talet genomförde föreningarna Norden i de fem nordiska länderna en ömsesidig granskning av varandras läroböcker. Den finländska nämnden ville att svenska läroböcker grundligare skulle behandla stora ofredens lidanden, finländska självständighetssträvanden på 1700-talet och det finländska missnöjet gentemot Sverige. Den svenska nämnden konstaterade att en speciell finländsk historieskrivning under början av 1900-talet brutit sig ut ur den svenskfinska storstatens. Nämnden menade även att en finskspråkig lärobok innehöll 75 % lokalfinskt och 25 % rikssvenskt stoff om tiden innan 1809. Den ansåg också att de finländska läroböckerna innehöll unikt mycket kulturhistoria. En undersökning gjord åren 1933–34 visade att den svenska tiden inte hörde till de områden av historien som finländska gymnasieelever klarade bäst i studentexamen.

På 1930-talet ville den finländska nämnden att svenska läroböcker grundligare skulle behandla det finländska missnöjet gentemot Sverige.

Läroplaner och studentexamen

Enligt folkskolans läroplanskommittés betänkande från 1946 skulle de fornfinnska stammarna ges mer utrymme, detta för att komma tillrätta med missuppfattningen att Sverige införlivade och omvände de primitiva finska folken. Tidsperioden därefter, 1300–1600-talen, kunde man däremot skära ner på eftersom de var den svenska imperialismens och kyrkans århundraden. I stället kunde man betona 1700-talet då frihetens vindar började blåsa, och även Rysslands historia och modern historia skulle öka.¹⁹ Kommittén sade alltså rent ut att de svenska århundradena var mindre viktiga just därför att de var svenska. Ordet ”imperialism” var en favorit hos den sovjettrogna vänstern, som hade en stark ställning i de första efterkrigsårens statliga kommittéer. Det är ändå anmärkningsvärt att det används redan om 1300- och 1400-talen, då Sverige var en svag medlem av Kalmarunionen. Formuleringen kan inte tolkas på annat sätt än att Sverige ansågs vara imperialistiskt gentemot Finland.

Läroplanen utövar tveklöst ett viktigt inflytande över läroböckernas utformning, men inflytandets omfattning har varierat kraftigt i och med att graden av detaljreglering i läroplanerna förändrats över tiden. Ett maximum av detaljreglering nåddes i och med grundskolans läroplan från år 1970 (GrL-70), då handledningen för historieämnet utgjorde ett häfte på 47 sidor. Sedan sjönk regleringen till ett minimum i och med *Grunderna för gymnasiets läroplan 1994* som bara innehöll tre sidor om historia och samhällslära. Därefter har graden av detaljreglering igen ökat något.

Det kan finnas skäl att granska GrL-70 med viss noggrannhet. Läroboksförfattare påverkas av flera faktorer i sin utformning av nya läroböcker, däribland läroplaner och äldre läroböcker. De senaste decenniernas läroboksförfattare har inte haft så stor vägledning av läroplanerna när det gäller detaljutformningen av läromedlen. De har fått falla tillbaka på sin känsla för vad en lärobok skall innehålla, en känsla som är påverkad av vad som funnits i äldre läroböcker, många av dem utformade i enlighet med kraven i GrL-70.

GrL-70:s metodiska anvisningar för historieämnet i angav inte bara vilka teman som skulle behandlas, utan även hur de skulle vinklas, vilka lärdomar som skulle dras av dem och till och med vilka emotioner som skulle – eller oftast inte skulle – läggas in i undervisningen. När det gäller den svenska stormaktens fall skulle man till exempel tala om faran av oinskränkt makt i ansvarslösa händer och om den krigiska ärans flyktighet. Krigsutbrottet skulle ses som ett verk av grannarna, men Karl XII:s fortsatta krig som ett uttryck för hans politiska oförmåga. Vidare skulle det konstlades i Sveriges stormaktsställning påpekas, samtidigt som man skulle undvika överdrivet känslomättade beskrivningar av krigiska bedrifter och stora ofredens fasor.²⁰

I *Grunderna för gymnasiets läroplan 1985* sägs att eleverna skall behärska ”... huvuddragen av den västerländska (europeiska) och finländska kulturens utveckling och de faktorer vilka påverkat utvecklingen”. Dessutom skulle de känna till de centrala dragen i övriga kulturer.²¹

Den svenska tiden behandlades i kurs 3, ”Ståndssamhället i Finland”. Till kursens kognitiva mål hörde att eleven skulle förstå att Finlands historia var en del av Europas historia och världshistorien, och varför Finlands historia behandlas utförligare än världshistorien. Till lärostoffet hörde ”Finlands ställning i Europas historiska utveckling: randområde till Sverige och Europa, ett mellanliggande område med inflytande från öst och väst. Dit hörde

också ”... Novgorods och svenskarnas strävanden ...” och ”Sverige-Finlands expansionstid (ca 1560–1721) ...” samt ”... frigörelsen från Sverige ...”.²²

I början av 1990-talet skedde stora politiska omställningar i Finland. Sovjetunionens sammanbrott banade vägen för ett finländskt medlemskap i EU, samtidigt som planekonomiernas misslyckande gjorde att central detaljstyrning misskrediterades. Under intryck av detta blev två av ledorden i 1994 års läroplan ”Europa” och ”valfrihet”. Bland det som eleverna nu kunde välja bort fanns kursen i den svenska tidens historia.

I 1994 och 2003 års läroplaner för gymnasiet finns fyra obligatoriska kurser i historia: ”Människan, miljön och kulturen”, ”Den europeiska människan”, ”Internationella relationer” och ”Vändpunkter i Finlands historia”. De bägge första behandlar Europas ekonomiska, tekniska, kulturella och idéhistoriska utveckling, den tredje politisk historia under 1900-talet och den fjärde Finlands historia under de två senaste århundradena.²³ Man kan snabbt konstatera att det inte bara är den svenska perioden i Finlands historia som saknas bland de obligatoriska kurserna. Även Finlands förhistoria, internationell politisk historia äldre än sent 1800-tal liksom de utomeuropeiska kulturernas historia fattas.

I bägge läroplanerna nämns den svenska tiden i kursinnehållet för ”Vändpunkter i Finlands historia”. I den kortfattade läroplanen från 1994 sades att ”Kursen går ut på att analysera viktiga brytningsskeden i Finlands historia på 1800- och 1900-talet med hänsyn till Sveriges och Finlands långa gemensamma utveckling”. Hela kursbeskrivningen var endast två meningar lång. År 2003, när kursbeskrivningen svällt till en sida, nämns ”Arvet från den svenska tiden” som den första av nio punkter i kursens centrala innehåll.

I 1994 års läroplan är den fördjupande kursen i den svenska tidens historia minst sagt undandömd. ”I de fördjupade studierna vidgas historien och samhällsläran i riktning mot utomeuropeisk

historia och olika samhällsvetenskaper och juridik”, konstateras det, men i sista meningen av stycket tilläggs att ”[a]ndra teman i de fördjupade studierna är bl.a. Finlands historia före den autonoma tiden ...”. År 2003 har kursen lyfts fram, nu nämns ”Finland från förhistorien till autonomi” som den första av två fördjupade kurser, där den andra rör utomeuropeiska kulturer. I enlighet med statsrådets förordning 995/2002 blev skolorna även skyldiga att erbjuda eleverna de fördjupade kurserna.²⁴

Kursen, som skall behandla ”... de viktigaste utvecklingslinjerna i Finlands historia före år 1809 och det finländska kulturarvet”, har i 2003 års läroplan fått preciserade mål. Där ingår bland annat att eleverna skall ”känna till de historiska utvecklingslinjerna i vårt land och dess beroende av Östersjöområdet”, ”inse sambandet mellan den finländska bildningen och den västerländska kulturen”, och ”lära sig värdesätta det finländska kulturarvet”. Kursens centrala innehåll preciseras i elva punkter, bland annat ”förhistorien och olika tolkningar av finnarnas och samernas härstamning”, ”Finland i gränsområdet mellan öst och väst”, ”stormaktstidens spår i Finland”, ”reformerna under den gustavianska tiden” och ”de första stegen mot en nationell medvetenhet”.²⁵

Det är värt att notera att ”Sverige”, eller ”svensk” inte nämns en enda gång i den en sida långa kursbeskrivningen, men ordet nämns som sagt en gång i kursen ”Vändpunkter i Finlands historia”. Begreppet ”Norden” saknas också helt i läroplanen i historia, men det besläktade ”Östersjöområdet” nämns en gång. Det är emellertid begreppet ”europeisk” som dominerar läroplanen. Man vill uppenbarligen knyta det finländska direkt till ”europeiskheten” utan mellanhänder som Norden eller 600 år svensk historia.

En sökning på Google visar att det svenska begreppet ”europeiskhet” främst förekommer på finländska hemsidor. När det förekommer på rikssvenska hemsidor är det dessutom ofta försett med citattecken.

Grunderna för gymnasiets läroplan 1970 angav hur olika teman skulle vinklas, vilka lärdomar som skulle dras av dem och till och med vilka emotioner som skulle - eller oftast inte skulle - läggas in i undervisningen.

Svenska som modersmål innehåller kursen ”Finlandssvensk, finländsk och nordisk kultur och identitet”. I svenska för finsktalande får eleverna bekanta sig med Norden, men värt att notera är att den obligatoriska kurs som 1994 hette ”Finland – en del av Norden” år 2003 bytt namn till ”Finland – en del av Norden och Europa”. Ny i 2003 års läroplan är även den fördjupade kursen i samhällskunskap ”Europeiskhet och europeiska unionen”.²⁶ Medan Europas betydelse ökat har alltså Norden begränsats till att vara en angelägenhet för ämnet svenska.

Under det Kalla kriget fick de nordiska relationerna ofta tjäna som en motvikt till relationerna österut, för att förhindra att Finland alltför ensidigt uppfattades som en bundsförvant till Sovjetunionen. Det är mot den bakgrunden man måste förstå Nordens tillbakagång i läroplanerna sedan östblockets sönderfall.

Läroplanerna är inte de enda centrala styrmedlen för gymnasiets undervisning, utan även studentexamen har mycket stor betydelse. Provet i historia vid studentexamen innehåller frågor om svenska tiden, vilket gör att elever som vill skriva historia i studentexamen har anledning att läsa kursen. Vid de senaste provtillfällena har eleverna fått välja mellan att besvara frågor om Finland innan 1809 eller en utomeuropeisk kultur. Vid de tre senaste tillfällena har frågorna om Finland innan 1809 samtliga handlat om svenska tiden, inte om forntiden.²⁷ Ur rent betygstaktisk synvinkel lönar det sig för elever att satsa på kursen i den svenska tidens historia framför den om utomeuropeiska kulturer. Kursbeskrivningen föreskriver att man skall studera ”en eller flera” utomeuropeiska kulturer, vilket gör det möjligt att de kulturer man valt att studera inte kommer i provet. Enligt provtexten är frågorna om utomeuropeiska kulturer utformade i enlighet med läroplanen från år 1994, som lade större tonvikt vid utomeuropeiska kulturer i de fördjupade kurserna.

Enligt uppgifter från lärare läser den 1/4 av eleverna som väljer att skriva historia i studentexamen även den fördjupade kursen i Finlands historia innan 1809. Det verkar inte vara någon större skillnad mellan finskspråkiga och finlandssvenska skolor i det avseendet.²⁸ Att 1/4 av eleverna skriver historia i studentexamen stöds av Studentexamensnämndens statistik. Det antal elever som skrivit historia vid vår- och höstterminens examenstillfällen 2006 och 2007 (19 036 st) utgör 24 % av antalet elever som skrev det obligatoriska provet i modersmål vid samma provtillfällen (79 366 st).²⁹

Eleverna kan sprida sina prov över flera examenstillfällen, vilket innebär att det kan ge missvisande resultat att undersöka enbart ett enda examenstillfälle. I synnerhet gäller det åren 2006–2007, då en förändring av provet i modersmålet 2007 fick många av eleverna att förlägga provet enligt gammal modell 2006. Eftersom provet i modersmålet är obligatoriskt utgör det ett bra mått på totala antalet elever som skriver studentexamen. Om man i stället räknade samman samtliga skrivande vid varje provtillfälle skulle man räkna samma elever flera gånger, varigenom andelen som skriver historia skulle framstå som mindre än den i själva verket är.

Sammanfattning

Efter andra världskriget krymptes utrymmet för vad man kallade ”den svenska imperialismens århundraden” i läroplanerna för folkskolan. Till Grundskolans läroplan från 1970 följde mycket detaljerade anvisningar för hur undervisningen skulle bedrivas, bland föreskrevs att läraren skulle undvika känslomättade beskrivningar av krigiska bedrifter och stora ofredens fasor. I *Grunderna för gymnasiets läroplan 1985* sades i samband med kursen i den svenska tidens historia att Finlands historia var en del av Europas historia och världshistorien, och varför Finlands historia behandlas utförligare än världshistorien. I följande läroplan från år 1994 var emel-

lertid Finlands historia innan 1809 inte längre obligatorisk, medan tonvikten lades på Europas historia. Tonvikten på Europa kvarstår och förstärks i läroplanen från år 2003, där kursen i den svenska tidens historia fortfarande kan väljas bort. Kursen ställning har dock tydliggjorts, framförallt är alla skolor nu förpliktade att erbjuda eleverna de fördjupade kurserna. Den fjärdedel av eleverna som skriver historia i studentexamen väljer även att läsa kursen där den svenska tidens historia ingår.

Läroböcker i historia för gymnasiet 1979-2000

Fördelningen av stoffet

De finskspråkiga läroböckerna publicerade före 1995 är ungefär lika långa och innehåller alla 18–19 sidor om förhistorien. Den äldsta läroboken *Historian linjoja* innehåller ett mycket längre avsnitt om ryska tiden än de andra böckerna, och innehåller i såväl absoluta som relativa tal minst om den svenska tiden. *Muuttuva maailma* från 1995 och *Muutosten maailma* från år 2000 är i grunden samma lärobok, men vissa förändringar har genomförts i den senare. Stycket om ryska tiden har tagits bort och avsnittet om förhistorien förlängts, medan materialet om den svenska tiden är helt oförändrat.

Man kan konstatera att de finskspråkiga läroböckerna innehåller betydligt mer material om den svenska tiden än såväl den finlandssvenska som den rikssvenska. *Finland och ståndssamhället* från år 1979 är endast ett kort häftat kompendium. Häftet innehåller emellertid bilagor och temastudier på drygt 20 sidor som inte räknas med i diagrammet. Även *Historian linjoja* innehåller temastudier på totalt 10 sidor, som inte räknats med. Bägge böckerna innehåller samma två teman, folkliga kulturtraditioner och undervisningsväsendet i ståndssamhället.

Den rikssvenska läroboken *Alla tiders historia* lägger tyngdpunkten på de senare historiska perioderna i undersökningen, stormaktstiden och frihetstiden samt den gustavianska tiden.

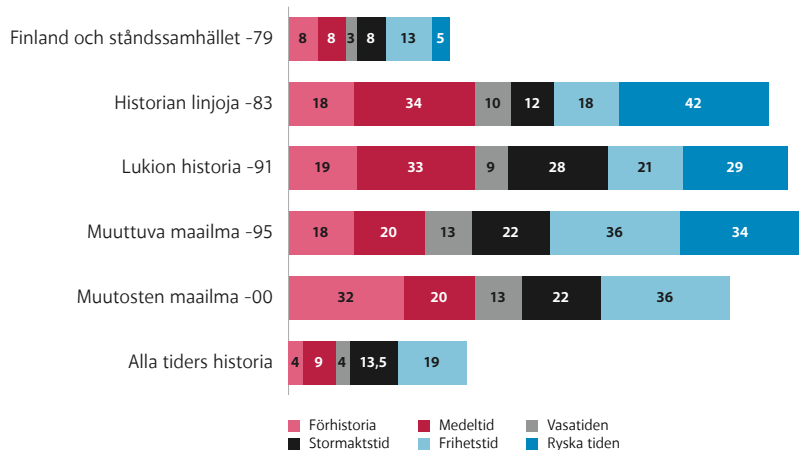
Finlandssvenska *Finland och ståndssamhället* är den lärobok som lägger starkast tonvikt på kulturhistorien i avsnittet om stormaktstiden, samtidigt som den ägnar en betydligt mindre utrymme åt finländsk regionalhistoria än de finskspråkiga läroböckerna.

Vad kallas den svenska tiden?

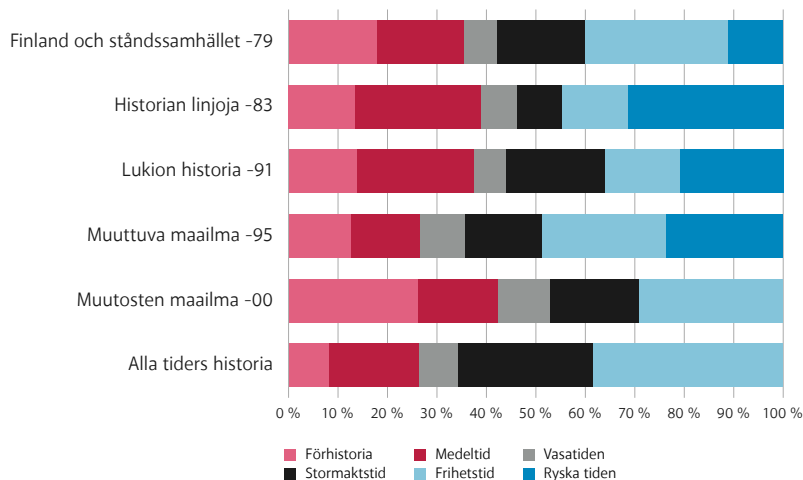
Lukion historia, *Historian linjoja* och *Muutosten maailma* använder begreppet ”Det svenska väldets tid” i förordet.³⁰ *Muutosten maailma* och *Muuttuva maailma* använder även begreppet i kapitelrubriken ”Ruotsin vallan loppukausi”. *Muutosten maailma* är den enda bok som använder begreppet i själva titeln på boken, som har undertiteln ”Suomen esihistoria ja Ruotsin vallan kausi”. Bokens äldre föregångare *Muuttuva maailma* har i stället undertiteln ”Ståndssamhället i Finland” (Sääty-yhteiskunta Suomessa), vilket var kursens namn. Själva texten om svenska tiden är emellertid identisk, med undantag av att Kaarle IX (Karl IX) stavats Kaale IX i innehållsförteckningen till den nyare boken. Böckerna använder även begreppet ”Sverige-Finland” i en kapitelrubrik, ”Medeltidens Sverige-Finland”.

I och med att kursens namn ändrades från ”Ståndssamhället i Finland” flyttades dess slutpunkt från ståndssamhällets upplösning på 1860-talet till 1809. Det innebar att 60 år rysk tid försvann ur kursen, vilket borde innebära att mer utrymme lämnas åt den svenska tiden. I fallet *Muuttuva maailma/Muutosten maailma* ökades emellertid endast stoffet om förhistorien, medan avsnittet om svenska tiden förblev oförändrat. Eftersom det totala sidantalet i boken sjönk ökade emellertid den svenska tidens relativa andel av bokens innehåll.

Figur 1. Sidantal för olika historiska perioder 1979-2000

Figur 2. Proportioner mellan historiska perioder 1979-2000

Den svenska invandringen till Finland

Enligt *Lukion historia* sände statsmakten svenska nybyggare till de tavastländska erämarkerna vid Nylands kust. Från och med slutet av 1200-talet fick Österbottens kust svensk befolkning, och redan på 1100-talet hade Egentliga Finlands skärgård befolkats från Åland. Genom att flytta svensk befolkning till Finlands kust ville kronan stärka sin ställning i landet, men framför allt öka sina skatteintäkter. Enligt *Historian linjoja* befolkades Österbotten systematiskt från Sverige från och med andra hälften av 1200-talet. Åland hade redan tidigare fått svensk befolkning genom spontan invandring.³¹

Ståndssamhället i Finland menar att "Åland befolkades från Sverige ca 500 e Kr och har sedan dess haft svensk befolkning. Området tillhörde tidigt det svenska riket och ansågs först från medeltiden tillhöra Finland". Egentliga Finlands skärgård fick invandring på 1100-talet före korstågen. Efter att Finland anslutits till Sverige uppmuntrade statsmakten inflyttning till de obefolkade kustområdena i Österbotten och Nyland. Senare slog sig även svenska krigare, ämbetsmän, präster, köpmän och hantverkare ner i landet.³²

Beskrivningarna av den svenska invandringen är mycket kortfattade, behandlingen av finnarnas och samernas ursprung är betydligt mer utförlig. I kapitlet om samer i *Historian linjoja* sägs att den svenskspråkiga minoritetens historia inte utgör någon separat helhet, eftersom svenska var Finlands kulturspråk fram till slutet av 1800-talet.³³ Detta är förmodligen avsett som förklaring till varför samerna har ett eget kapitel men inte de svenskspråkiga.

Herrar och bönder

Enligt *Muutosten maailma* bestod den finländska adeln till stora delar av finländare och svenskar, men också av tyskar och danskar.

Enligt *Historian linjoja* fanns det såväl finländska som utländska (svenska, tyska och danska) adelssläkter. Den vanligaste vägen till frälse under medeltiden i Finland gick via att vara biskopens väpnare. Boken hävdar även att adelsståndet i Sverige-Finland i motsats till övriga Norden aldrig slöts under medeltiden utan alla rika bönder kunde erhålla frälse genom att utrusta en ryttare.³⁴

Finland och ståndssamhället menar att de flesta av Finlands äldsta adelsfamiljer härstammade från Sverige, men att dansk och tysk adel senare inflyttade. Vissa familjer härstammade från Finland, familjen Kurcks anfader var till exempel hövding för lapplandsfararna från Birka. Enligt boken hade bönderna inte fått några rättigheter utan enbart skyldigheter, och deras politiska inflytande var mycket litet. Senare fick de plats i ständsriksdagen, men det gav varken politisk makt eller förbättrade sociala förhållanden. De blev emellertid aldrig livegna.³⁵

Korstågen

Samtliga finskspråkiga läroböcker framhåller att Erikslegenden och folkdikten om Biskop Henriks död är opålitliga och sena källor. De citerar långa stycken ur åtminstone något av dem, liksom ur den påvliga bulla där det beklagas att finnarna alltid återvänder till sina hedniska gudar så fort hotet från de kristna trupperna avlägsnar sig. *Lukion historia* är den lärobok som fäster störst tilltro till legenderna och bland annat nämner bonden Lalli som en historisk person. Det gör även finlandssvenska *Finland och ståndssamhället*. Boken sammanfattar korstågens betydelse i fyra punkter: Finska stammarna sammansmälte till ett folk, den katolska kyrkan infördes, västerländsk kultur och svensk samhällsordning infördes.³⁶

Rikssvenska *Alla tiders historia* citerar Erikskrönikan ”En var kunde sitt liv där köpa/ med att bli kristen och låta sig döpa”, men

framhåller att fredlig mission och kolonisation hade minst lika stor betydelse.³⁷

Kalmarunionen

De finskspråkiga läroböckerna ger en positiv bild av Kalmarunionen och Erik av Pommern. Han genomförde reformer och Finlands band till Sverige minskade. *Muuttuva maailma* och *Historian linjoja* nämner dessutom att unionen gav Finland skydd mot Ryssland. Den sistnämnda boken menar emellertid att försvaret av Finlands östgräns var ointressant ur danskt perspektiv, och att danskarna dessutom försökte införa det europeiska feodalsystemet i andra delar av unionen. Bägge böckerna nämner danskarnas förbund med Ryssland mot slutet av unionen, och *Historian linjoja* drar slutsatsen att det därefter var lätt för Finland att avstå från unionen. Enligt *Lukion historia* utgjorde Finland mot slutet av unionstiden en rätt enhetlig administrativ helhet. Fastän dalkarlarnas uppror under Engelbrekt kvästes så valdes Kristoffer av Bayern till kung i stället för Erik, uppger boken.³⁸ Att upproret kvästes är en tvivelaktig tolkning, och ingen lärobok nämner att oroligheterna inom några år även spred sig till Finland.

Finland och ståndssamhället behandlar Kalmarunionen på ett par rader och nämner inget om dess betydelse för Finland. Rikssvenska *Alla tiders historia* menar att Erik av Pommern försökte göra sig enväldig, och att hans insättande av danska och tyska fogdar väckte motstånd bland stormännen.³⁹

Klubbekriget

Muuttuva maailma och *Historian linjoja* förklarar bonderesningen med Klaus Flemmings och hans truppers agerande, medan *Lukion historia* ser det som ett i raden av europeiska uppror mot adel och

stat som fick allt mer makt på böndernas bekostnad. *Muuttuva maailma* och *Lukion historia* anger att nära 3000 bönder dog. *Historian linjoja* och *Muutosten maailma* framhåller att Finland knöts närmare till Sverige efter Hertig Karls seger. Finland var enligt den sistnämnda läroboken ”... inte längre en av sin egen adel ledd nästan självständig statsdel”. (Se ei enää ollut oman aatelin johtama melko itsenäinen valtakunnan osa).⁴⁰

Finlandssvenska *Finland och ståndssamhället* nämner inte klubbekriget, inte heller *Alla tiders historia*.

Vad var syftet med stormaktstidens krig?

Enligt *Muutosten maailma* blev det med tiden Sveriges målsättning att beskatta Rysslands, Polens och Tysklands handel. *Finland och ståndssamhället* menar att expansionspolitiken hängde ihop med det merkantilistiska tankesättet.⁴¹ Övriga finländska läroböcker anger inte något syfte.

Rikssvenska *Alla tiders historia* menar att man strävade efter kontroll över handelsvägarna till Ryssland.⁴²

Per Brahe

Muutosten maailma ägnar en sida åt Per Brahes tid som generalguvernör i Finland. Hans tid beskrivs som en positiv utvecklingsperiod. ”Fastän han var av svensk högadel, gjorde han sig genom resor grundligt hemmastadd med Finland”. (Vaikka hän oli ruotsalainen suurylimys, perehtyi hän tekemillään matkoilla Suomeen perusteellisesti). Formuleringen antyder att författarna har låga förväntningar på den svenska aristokratins intresse för Finland. Övriga finska läroböcker omnämner endast Brahe med några rader.⁴³

Finlandssvenska *Finland och ståndssamhället* menar att Per Brahe verkade för att stärka det finska språkets ställning.⁴⁴

Fastän han var av svensk högadel gjorde han sig genom resor grundligt hemmastadd med Finland.

Muutosten maailma (2000) om Per Brahe

Stormaktstidens pris

Enligt *Muutosten maailma* fick Finland betala ett högre pris för de många krigen än Sverige, Finland var krigsskådeplats och bidrog bland annat med relativt sett fler soldater. Enligt *Lukion historia* har stora ofreden traditionellt målats i svarta färger, men i själva verket blev förhållandena lugna när krigshandlingarna upphört. *Muutosten maailma* skildrar stora ofreden i svarta toner, men boken framhåller att härjningarna var lokala; västra Karelen, Österbotten och Åland ödelades av strategiska skäl. Den följande freden innebar enligt boken att Finland förlorade områden som tillhört landet sedan tidig medeltid. Sverige hade däremot behållit de södra landskapen och skonats från ockupation, vilket gjorde att Sveriges övertag gentemot Finland i fråga om välstånd och folkmängd ökade. Liksom *Historian linjoja* framhåller boken att stora ofreden minskade finländarnas tilltro till Sveriges förmåga att försvara dem mot Ryssland.⁴⁵

Enligt *Finland och ståndssamhället* fick bönderna bära den tyngsta bördan av krigspolitiken. Rikssvenska *Alla tiders historia* talar om att utskrivningar och ständigt nya skatter drabbade bönderna.⁴⁶

Självständighetssträvanden under 1700-talet

Under det så kallade ”Hattarnas krig” utfärdade den ryska kejsarinnan Elisabeth som en del i propagandakriget ett manifest där tanken på ett självständigt Finland för första gången presenterades. *Lukion historia* nämner över huvud taget inte kejsarinnan Elisabeths manifest. Övriga läroböcker noterar det men menar inte att det hade några omedelbara effekter. Enligt *Historian linjoja* glömdes manifestet snabbt bort, men Hattarnas krig visade redan för andra gången att det inte var någon självklarhet att Finland skulle

förbli förenat med Sverige. Enligt *Muutosten maailma* mötte manifestet först måttligt intresse, men när landet erövrats försökte finländarna hänvisa till Elisabeths löften.⁴⁷

Lukion historia och *Muutosten maailma* ägnar vardera nästan en sida åt Sprengtportens idéer om ett självständigt Finland, medan *Historian linjoja* mer kortfattat konstaterar att tiden ännu inte var mogen för sådant. Ingen av böckerna säger direkt att Liikalanoten och Anjalaförbundet – yttringar av officerarnas opposition mot Gustav III:s ryska krig – handlade om Finlands självständighet, men enligt *Lukion historia* innehöll Liikalanoten förslag till förhandlingar om Finlands ställning. Eftersom man i början av samma stycke skriver att Sprengtportens idéer om ett självständigt Finland fått spridning bland officerare får man intrycket att det är en sådan förändring av landets ställning som åsyftas. *Historian linjoja* och *Muutosten maailma* säger uttryckligen att Finlands självständighet inte nämndes i dokumenten, men den sistnämnda uppger att major Jägerhorn förde muntliga diskussioner om ämnet i St. Petersburg. Författarna säger även att de få officerare som stödde självständighetstanken och Anjalaförbundet fördömdes av den allmänna opinionen.⁴⁸

Enligt *Finland och ståndssamhället* tog gruppen kring Sprengtporten upp kejsarinnan Elisabeths tanke på ett finländskt storfurstendöme under ryskt beskydd. Boken anger Sprengtportianernas agitation som en bakgrund till Liikalanoten, men menar att de flesta av Anjalaskrivelsens undertecknare inte kände till Sprengtportens planer.⁴⁹

Alla tiders historia skriver att ”Under kriget gjorde drygt hundratalet officerare myteri, det sk Anjalaförbundet, och skrev brev direkt till Katarina II. Några av de ledande upprorsmännen ville skilja Finland från Sverige och göra landet självständigt under ryskt beskydd”.⁵⁰

Språk och försvenskning

Muutosten maailma innehåller ett drygt en halv sida långt stycke om försvenskningen. Boken beskriver såväl en långsam försvenskning påskyndad av administrationens centralisering under stormaktstiden som medvetna försök att göra riket mer enhetligt. Det fanns till och med en storsvensk skrytsamhet som kände sig främmande inför det underliga finska språket, tillägger författarna. Bondebefolkningen upplevde stora svårigheter på grund av försvenskningen av administration och utbildningsväsende. De finländska riksdagsmännen förde under frihetstiden fram språkfrågan mer aktivt, och i synnerhet under Gustaviansk tid uppstod bland dem en tydlig nationell medvetenhet. Det strävade emellertid inte efter skilsmässa från Sverige, det fanns knappast något att anmärka på vanligt folks samhörighet med det svenska styret.⁵¹

Ingen annan bok innehåller något liknande stycke. *Historian linjoja* säger emellertid att de svenska truppernas dåliga språkkunskaper gjorde att de kämpade till sista andetaget under 30-åriga kriget, eftersom kapitulation skulle ha inneburit fördärv.⁵²

Alla tiders historia talar också om försvenskningen, men då handlar det om Skåne. Efter slaget vid Lund infördes svensk gudstjänst, och på 1680-talet kom svenska biblar, katekeser och psalmböcker. Det nygrundade universitetet i Lund kom att spela en viktig roll för försvenskningen.⁵³ Det kan nämnas att läroboken är utgiven på skånska Gleerups förlag.

Sammanfattning

De finskspråkiga läroböckerna kallar i tre fall av fyra den svenska tiden för det svenska väldets tid, men de innehåller betydligt mer material om perioden än såväl den finlandssvenska som den rikssvenska läroboken. Finländska läroböcker ger mycket kortfattade

beskrivningar av hur och när den svenska invandringen till Finland skett, och uppgifterna i olika böcker är ofta rakt motstridiga. Finskspråkiga läroböcker ifrågasätter många delar av den gamla nationella historieskrivningen, bland annat tillförlitligheten hos legenderna om korstågen och den traditionella bilden av stora ofreden. Däremot ger de en mycket mer positiv bild av Kalmarunionens tid än den rikssvenska läroboken, eftersom de menar att Finland blev mer självständigt från Sverige under perioden. Enbart en finskspråkig lärobok talar om försvenskningen av Finland. Samma lärobok menar emellertid att folket ändå kände samhörighet med Sverige, och de finskspråkiga läroböckerna är eniga om att de finländska självständighetsivrarna under 1700-talet saknade bredare folkligt stöd.

Dagens läroböcker

Fördelningen av stoffet

Eepos är den längsta boken på 190 sidor. Övriga böcker är i stort sett lika långa, *Skeden i Finlands historia* är på 142 sidor och *Muutos-ten maailma* på 150 medan de båda övriga ligger däremellan. Den lärobok som innehåller minst stoff om den svenska tiden, både i sidantal och procentuellt sett, är *Skeden i Finlands historia*. Om en lärare väljer den finskspråkiga lärobok som innehåller minst stoff om svenska tiden, så får han ändå 30 sidor mer än sin finlandssvenske kollega.

Den rikssvenska *Alla tiders historia A* för gymnasiet A-kurs i historia innehåller 44 sidor om Sveriges historia fram till och med 1809, varav 37 ”svenska tiden”, det vill säga medeltid till 1809. Det är mindre än hälften av *Skeden i Finlands historia*, och drygt en fjärdedel av *Eepos*. Boken sträcker sig ända fram till nutiden, och Nordens historia från 1810 till idag ägnas 58 sidor. Resten av bokens totalt 360 sidor ägnas åt övriga världens historia. *Alla tiders historia B* för gymnasiet B-kurs innehåller 3 sidor om trädalom i Norden och kapitlet ”Östersjön i Nordisk politik” varav 13 sidor berör tiden före år 1809.

Att *Eepos* är längst beror framför allt på att kapitlet om förhistorien är så långt. Boken innehåller även de längsta kapitlen om medeltiden och vasatiden, medan *Forum* innehåller de längsta kapitlen om stormaktstiden och frihetstiden. *Eepos* har alltså tyngdpunkten på den äldre historien, *Forum* på den nyare. Skillnaden

märks redan på omslaget där *Eepos* har fornfinnska motiv med *Forum* har en karolin, låt vara med ett röse i bakgrunden. De övriga finska läroböckerna påminner mer om *Forum* i sin fördelning av stoffet, det är *Eepos* som är avvikaren. Det utförliga avsnittet om förhistorien är författat av professorn i arkeologi Torsten Edgren. Förutom att gå djupare in på den finländska förhistorien integrerar han skandinavisk och europeisk arkeologi och historia i betydligt större utsträckning än övriga läroböcker. Andra delen av boken, som ingår i den kvalitativa undersökningen, har Merja Manninen som huvudförfattare. Att kapitlet om forntiden i finlandssvenska *Skeden i Finlands historia* är så långt beror till stor del på en 10 sidor lång artikel om livet på en stenåldersboplats. Dessutom behandlas skandinavisk förhistoria mer utförligt än i de finskspråkiga läroböckerna med undantag av *Eepos*.

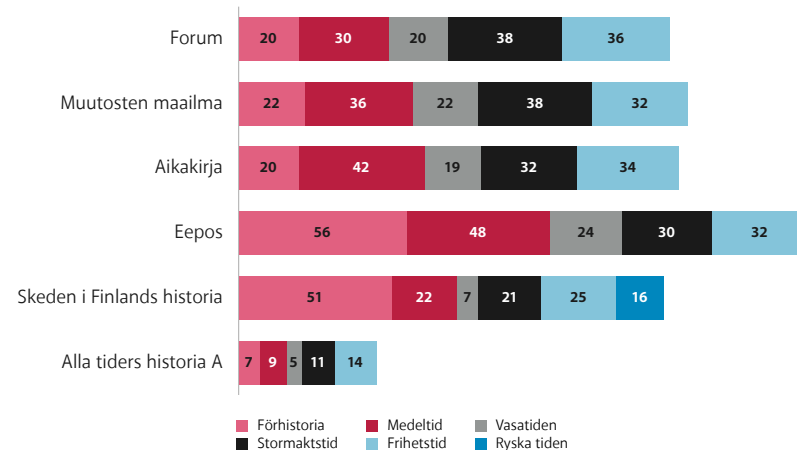
I analysen av hur stor andel av avsnitten om stormaktstiden som ägnas åt det svenska riket i allmänhet samt åt den östra rikshalvan framträder en tydlig skillnad mellan den finlandssvenska läroboken och de finska. *Skeden i Finlands historia* ägnar 18 sidor av stoffet om stormaktstiden åt riket, vilket är nära genomsnittet för de finska läroböckerna. Däremot ägnar boken bara 3 sidor åt specifikt finländska förhållanden, vilket bara är en femtedel så mycket som de finska läroböckerna.

Skillnaderna förklaras delvis av att de finska läroböckerna ägnar flera sidor åt stora ofreden och nästan lika mycket åt Per Brahe, ämnen som *Skeden i Finlands historia* avklarar på några rader respektive ett stycke. Viktigare är emellertid att de finskspråkiga läroböckerna innehåller mycket ekonomisk, kulturell och social historia med tonvikt på Finland. Att finskspråkiga läroböcker innehöll mer kulturhistoria än finlandssvenska var ett faktum redan under mellankrigstiden. Kulturhistorien ansågs mer ”nationell” än den politiska historien, som var alltför svensk. Av läroböckerna från

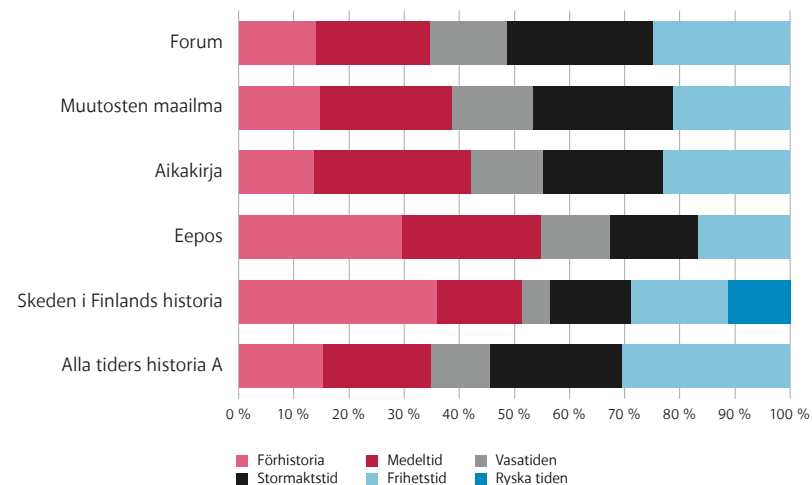
perioden 1979-2000 var det emellertid anfadern till *Skeden i Finlands historia, Finland och ståndssamhället*, som hade den största andelen kulturhistoria. Sedan dess har boken försetts med kapitel om Sveriges regenter, vilket gjort att tyngdpunkten förskjutits mot den politiska historien. Rikssvenska *Alla tiders historia* innehåller liksom de finska läroböckerna tyngdpunkten på kulturhistorien, men i den förkortade *Alla tiders historia A* har nedskärningarna främst drabbat kulturhistorien så att läroboken blivit den enda i undersökningen där den politiska historien dominerar. Finlandssvenska *Skeden i Finlands historia* är med 10 sidor politisk och 11 sidor övrig historia den lärobok som vid sidan av *Alla tiders historia A* innehåller störst andel politisk historia i avsnittet om stormaktstiden. På förlagets hemsida hävdas att "[b]oken belyser den politiska historien i koncentrat medan den sociala och ekonomiska historien ges större utrymme".

De finskspråkiga läroböckerna innehåller lika mycket politisk historia som den finlandssvenska, men ungefär dubbelt så mycket kulturhistoria. Att *Muutosten maailma* har ett större sidantal politisk historia än genomsnittet beror på långa citat, bland annat en sida om hakkapeliterna ur *Finlands historia 2*, en sida om stora ofreden ur *Vårt land* och ett stycke om Karl XII:s död av Herman Lindqvist.⁵⁴

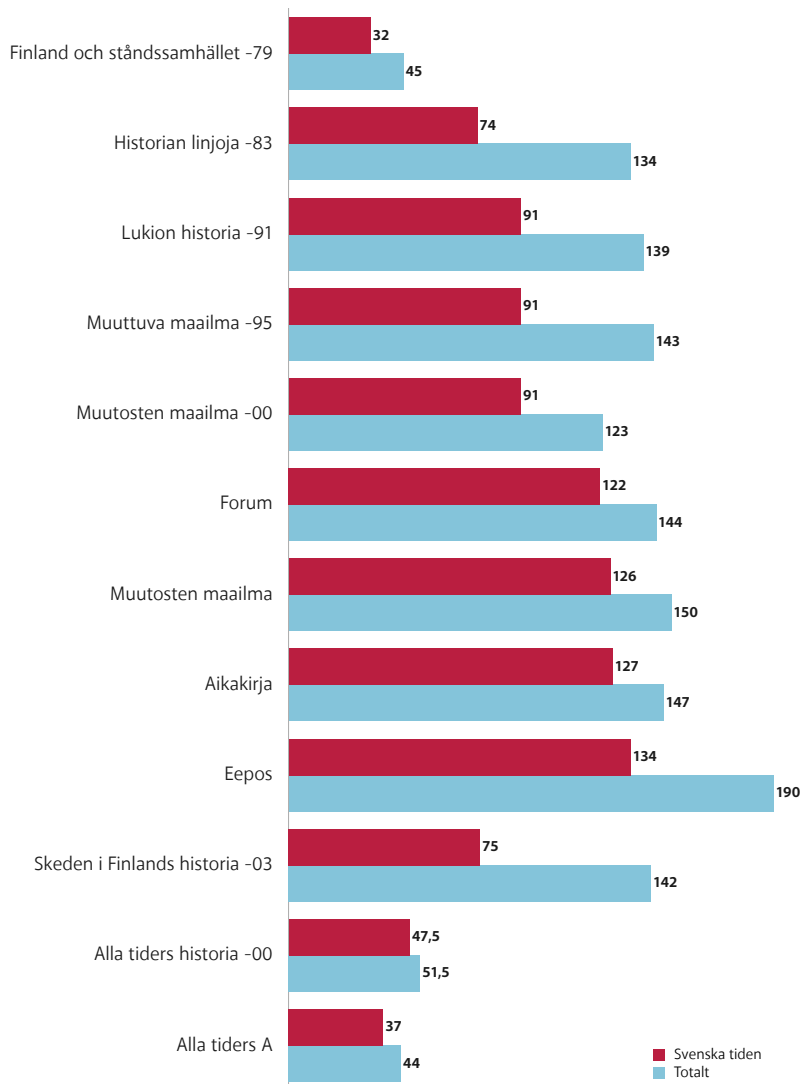
Figur 3. Sidantalet för olika historiska perioder i dagens läroböcker

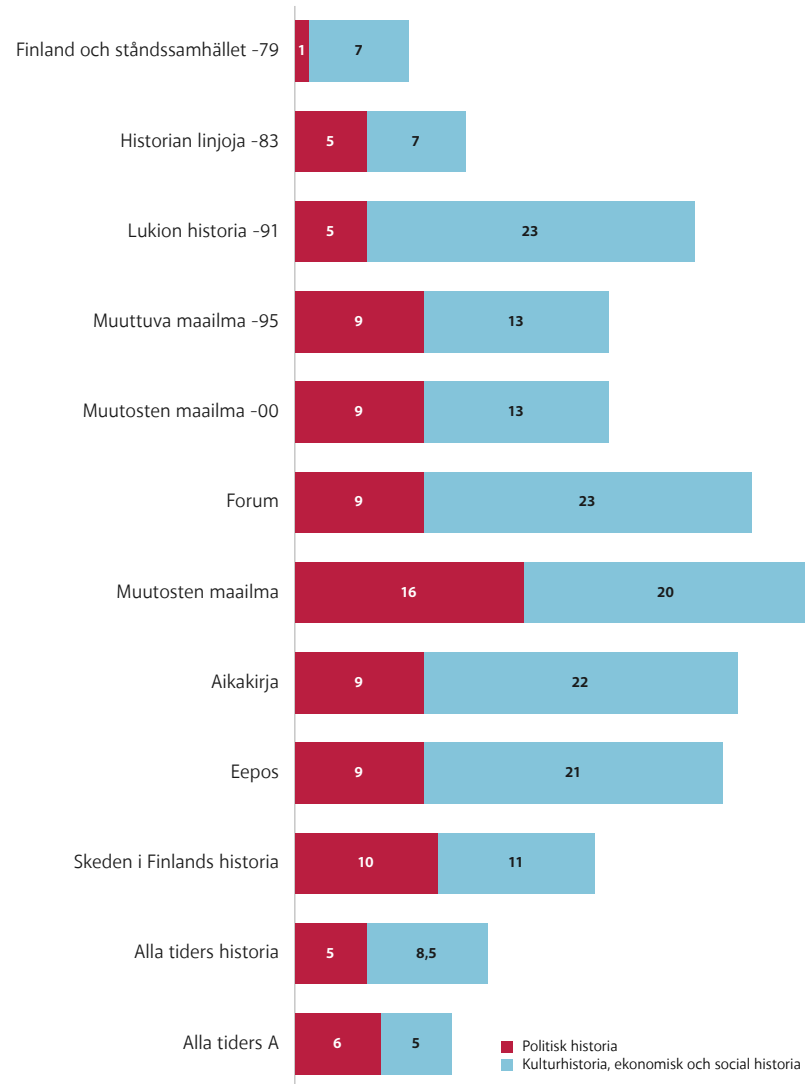
Figur 4. Proportionerna mellan olika historiska perioder i dagens läroböcker

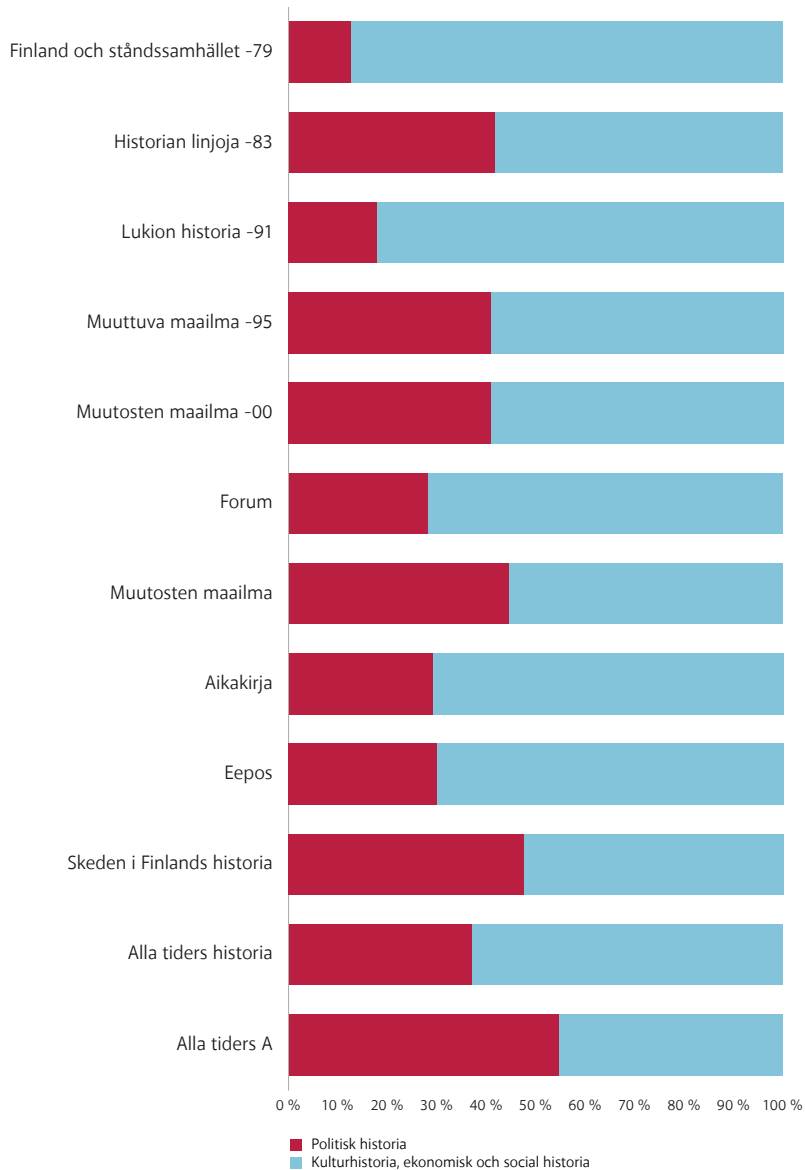
Figur 5. Svenska tidens andel av hela lärobokens sidantal

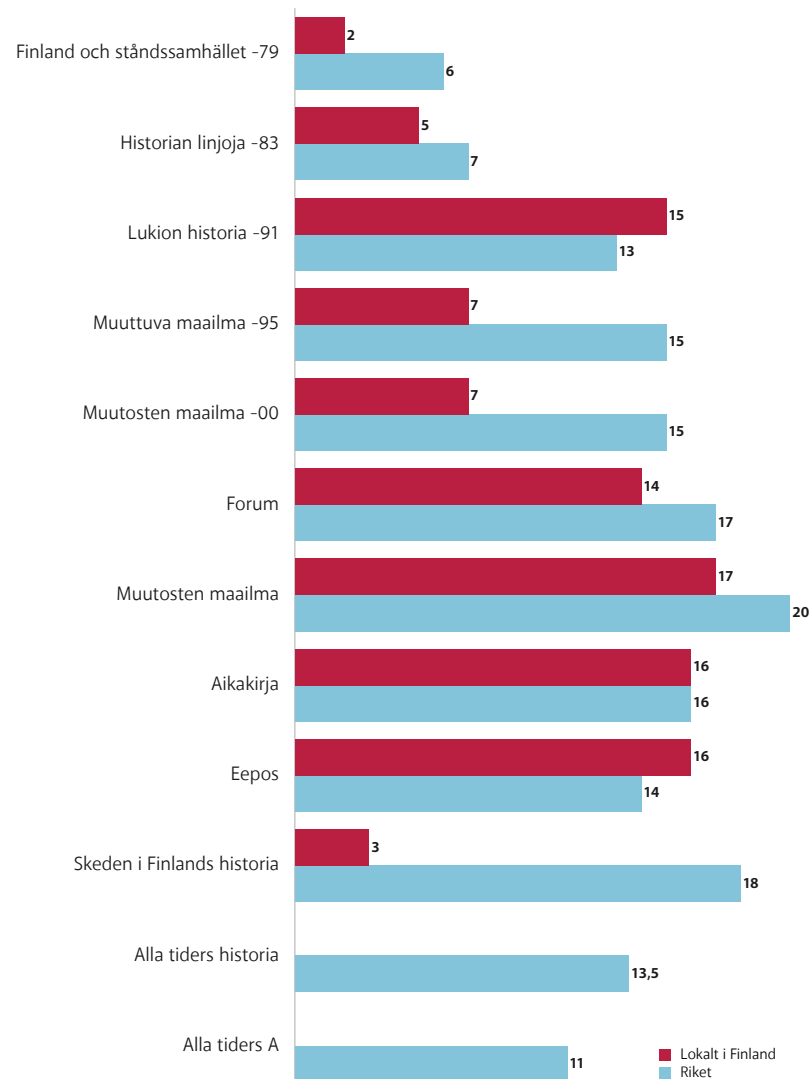
Figur 6. Sidantal politisk historia - övrig historia (Stormaktstiden)

Figur 7. Proportionerna politisk historia - övrig historia (Stormaktstiden)

Figur 8. Sidantal för "Finlands" respektive hela rikets historia (Stormaktstiden)

Vad kallas den svenska tiden?

Kursen kallas i läroplanen för ”Finland från förhistorien till autonomi”, och *Forum*, *Eepos*, *Aikakirja* och *Muutosten maailma* har undertitlar som är varianter på detta tema. *Skeden i Finlands historia* har den snarlika undertiteln ”... från stenåldern till ryska tiden”. *Aikakirja* har den fulla titeln *Suomen varhaishistorian Aikakirja*. I förordet motiveras titeln med att den finländska staten och Finlands historia fick sin början först på 1800-talet, varför tiden därförinnan bör benämnas ”varhaishistoria”. Begreppet brukar vanligtvis reserveras för de första århundradena med skriftliga källor, det vill säga medeltiden, varför ”tidig historia” kanske är den bästa översättningen. *Suomi kuningaskunnassa* (Finland i kungariket) anger i titeln att boken behandlar den tid då kungar regerade landet. Boken innehåller följdriktigt inte heller någonting om förhistorien.

Man kan konstatera att de böcker som inte använder sig av det i läroplanen angivna kursnamnet redan i titeln lyckas förmedla viktiga historiska insikter till eleverna. Finland fick sin egentliga födelse först på 1800-talet, och från och med medeltiden fram till 1809 hade områdets invånare varit undersåtar i ett kungarike. Att kungariket hette Sverige framgår emellertid inte av någon bokitel.

På kapitelrubriksnivå kan man notera att *Eepos* fotfarande använder begreppet ”Det svenska väldet” i ”Ruotsin vallan vuosisadat” (Det svenska väldets århundraden), som är en samlande rubrik för alla kapitel som följer efter ”Esihistorian vuosituhanet” (Förhistoriens årtusenden). Rubriksättningen ger en ledtråd till hur *Eepos* redaktion resonerat när de gett förhistorien mer plats än vad som är fallet i någon annan lärobok: det handlar om en väldigt lång tidsperiod. De svenska århundradena framstår i jämförelse som en kort period.

I *Muutosten maailma* finns kapitlet ”Ruotsin valta vakiintuu” (Det svenska väldet befästs) om medeltiden.

Den svenska invandringen till nuvarande Finland

Enligt finlandssvenska *Skeden i Finlands historia* befolkades Åland från Sverige på 500-talet e Kr och har sedan dess haft svensk befolkning. Till Egentliga Finlands skärgård kom svenskar på 1100-talet. Efter att Finland anslutits till Sverige uppmuntrades även svensk bosättning i Nyland och Österbotten, i Österbotten eventuellt tidigare.⁵⁵

Enligt *Eepos* fick Finska vikens kust svensk befolkning som en följd av det andra korståget, och lite senare även Bottenvikens kust.⁵⁶ *Eepos* och *Skeden i Finlands historia* framför alltså olika uppfattning om huruvida Nyland eller Österbotten befolkades först.

Åland hade redan på vikingatiden knutits till väst genom den svenska bosättningen, enligt *Muutosten maailma*. Enligt *Aikakirja* hade det flyttat kristna nybyggare till Åland redan på 1000-talet, medan det i *Forum* sägs att svensk bebyggelse under 1100-talet uppstod på Åland och i Åbolands skärgård.⁵⁷ Den sena tidsangivelserna för bosättning på Åland bygger antagligen på uppfattningen att ögruppen avfolkats i början av 1000-talet, och sedan befolkats på nytt. Idén är emellertid mycket omstridd.⁵⁸

Den svenska invandringen till Finland nämns endast i några meningar, medan samernas och finnarnas härstamning ägnas flera sidor. Detta har stöd i 2003 års läroplan, där ”olika tolkningar av finnarnas och samernas härstamning” nämns specifikt men ingenting sägs om den svenskspråkiga befolkningens ursprung. Läroböckerna säger alltså lite eller ingenting om den svenska invandringen, och deras tolkningar skiljer sig åt samtidigt som de inte nämner att de finns olika tolkningar.

Den utförligaste beskrivningen av den svenska invandringen återfinns i *Suomi kuningaskunnassa*. Flyttningen gick enligt boken från överbefolkade områden i Sverige över Östersjön till obebodda områden i Finland. Det var lättare att flytta över vattnet än landvägen, och dessutom var det omöjligt att flytta landvägen till de odlingsbara områdena i Skåne eller Blekinge, som hörde till Danmark fram till 1658.⁵⁹

Korstågen

Den rikssvenska läroboken *Alla tiders historia A* innehåller inget om korstågen till Finland. I den tematiskt upplagda *Alla tiders historia B* finns ett kapitel benämnt ”Östersjön i Nordeuropeisk politik”, dit mycket av materialet om Finlands historia lyfts ut. Där ges en traditionell beskrivning av korstågen. ”Att bli kristen var oftast enda sättet för besegrade finnar att undgå avrättningen”, sägs det till exempel.⁶⁰ Att korstågen behandlas i kurs B innebär att betydligt färre elever kommer att läsa om dem. Med tanke på att källkritiska komplikationer enligt den svenska kursplanen skall lyftas fram i den fördjupade B-kursen är det förvånande att så inte görs i samband med korstågen.⁶¹

Skeden i Finlands historia ger även den en i stort sett traditionell beskrivning av korstågen till Finland, även om de nämner att uppgifterna om korstågen är mycket knapphändiga. Äktheten i legenden om Henrik och Lalli ifrågasätts till exempel inte.⁶² Enligt *Muutosten maailma* är forskarna delade i frågan om huruvida historien är äkta eller bara en typisk helgonlegend, och enligt *Forum* är det oklart om biskop Henrik är en historisk person. I *Eepos* betonas att sådana legender var viktiga för att kyrkan med tiden skulle kunna ersätta fornreligionens gudar med helgon. Enligt boken företog svenskarna krigs- och handelsfärder till landet ”[t]rots finnarnas krigiska rykte och trollkunnighet ...”. (Huolimatta suomalaisten so-

taiseista maineesta ja luotsutaidoista ...). När den katolska kyrkans omvändelsearbete började sträcka sig till Norden kunde färderna få status av korståg. Enligt *Aikakirja* speglar legenden människornas reaktioner på den nya läran. Man tvingades frångå gamla traditioner som blodshämnd, slaveri och utsättning av barn.⁶³

Suomi kuningaskunnassa innehåller den bästa sammanfattningen av hur områden i nuvarande Finland kom att bli en del av det svenska riket: ”Landskapen i Sverige enades under en kung till ett rike, som Finland var en del av. I stället för de tidigare oberoende landskapen började Finland ta gestalt som en enhet i riket Sverige-Finland, en enhet som på den svenska sidan på 1300-talet kallades Österlandet”. (Ruotsissa maakunnat yhdistyivät yhden kuninkaan hallitsemaksi valtioksi, jonka osa Suomi oli. Näin Suomi alkoi aiempien toisistaan riipumattomien maakuntien sijasta hahmottua Ruotsi-Suomen valtiossa kokonaisuudeksi, jota kutsuttiin Ruotsin puolella 1300-luvulla Itämaaksi).⁶⁴

Herrar och bönder

Samtliga finländska läroböcker utom *Suomi kuningaskunnassa* och *Muutosten maailma* nämner att merparten av adeln kom från Sverige, ibland nämns även Tyskland och Danmark. I *Muutosten maailma* sägs att vid sidan av de inhemska maktätterna tillkom svensk och tysk adel. Enligt *Suomi kuningaskunnassa* knöts stamhövdingarna i det urfinska samhället till det svenska systemet genom att de gavs skattefrihet mot rusttjänst. Slottslänen fick svenska överhuvuden, på unionstiden även tyska och danska. De högre stånden sökte sig äktenskapspartners utomlands om inga inhemska av rätt börd fanns att tillgå. Samtliga läroböcker utom *Eepos* nämner att bönderna hade en starkare ställning i det svenska riket än på andra håll i Europa. Även i *Eepos* behandlas emellertid bönderna under rubriken ”Fri och självständig jordbrukare-jägare”. (Vapaa ja itse-

näinen maanviljelijä-eräänkävijä).⁶⁵ Böckerna har alltså en ganska likartad skildring av ståndssamhällets införande.

I *Suomi kuningaskunnassa* sägs även att uppror och inbördeskrig var högst ovanliga, förmågan att nå samförstånd var en av det svenska rikets verkliga styrkor.⁶⁶

Skeden i Finlands historia innehåller ungefär samma stycke om adeln som föregångaren från 1979, men påståendet att släkten Kurcks anfader var lapplandsfarare från Birka är struket.⁶⁷

Kalmarunionen

Samtliga finskspråkiga läroböcker skildrar Erik av Pommerns tid som en reformperiod för Finland. I *Eepos* är det emellertid drottning Margareta som skildras mest positivt: ”Hon ville öka de mindre bemedlades rättigheter, lätta undersåtarnas skattebörd och förbättra kvinnans ställning”. (Hän halusi lisätä vähäosaisten oikeuksia, keventää alamaisten verotaakkaa ja parantaa naisen asemaa). I krig skulle man vårda även fiendesidans sårade. Biskopen och slottsherren i Åbo stödde Margareta mot de svenska stormännen, och Finlands särställning stärktes. Finlandssvenska *Skeden i Finlands historia* nämner överhuvud taget inte Finland i stycket om Kalmarunionen. Rikssvenska *Alla tiders historia A* menar att Erik av Pommern gick längre än Margareta och försökte göra sig enväldig.⁶⁸

Kristian den gode

När det gäller den danske kungen Kristian II märks en viss rikssvensk påverkan på *Skeden i Finlands historia* och på *Muutosten maailma*. ”I Sverige kom Kristian II härefter att kallas Kristian Tyrann, samtidigt som han i Danmark och Norge, där han hjälpt borgare och bönder, kallades Kristian den gode”, enligt den fin-

landssvenska läroboken apropå Stockholms blodbad.⁶⁹ Enligt professor emeritus Gunnar Richardsson har denna myt blivit vida spridd inom svensk historieundervisning eftersom den fyller en ideologisk och didaktisk funktion som ett exempel på nationalistisk historieskrivning. Eleverna fick genom exemplet lära sig att den svenska synen på saker och ting inte nödvändigtvis var den enda och rätta. Kristian II har emellertid aldrig haft tillnamnet ”den gode” i Danmark. Rikssvenska läroböcker har även hävdad att Kristian II kallats ”bondevän” och ”folkkäre”, men inte heller de epiteterna har något stöd i källorna.⁷⁰

Klubbekriget

Alla finskspråkiga läroböcker ägnar minst två sidor om klubbekriget, *Muutosten maailma* fyra. Den finlandssvenska innehåller endast ett stycke på åtta rader. I *Suomi kuningaskunnassa* behandlas klubbekriget i en lång bildtext där det förklaras att samtliga inblandades våldsdåd skedde helt i enlighet med rådande rättsuppfattning. Några dödssiffror anger boken inte, men *Aikakirja* uppger att minst 1 200 bönder dödades, *Muutosten maailma* 2 000–3 000, *Forum* 2 500–3 000 medan *Skeden i Finlands historia* och *Eepos* väljer 3 000 jämnt.⁷¹

Vad var syftet med stormaktstidens krig?

Enligt *Eepos* ville Sverige uppnå herravälde över handeln på Östersjön, och *Aikakirja* anger hotet mot Sveriges handelsherravälde som skälet till att Gustav II Adolf gick in i 30-åriga kriget.⁷² *Muutosten maailma* citerar Heikki Ylikangas åsikt att tanken att Östersjön som ett *Mare nostrum* skulle ha varit drivkraften bakom kriget är anakronistisk åtminstone om den appliceras på början av erövringarna, då Östersjöherravälde knappast kan ha framstått

som realistiskt. Orsaken till det myckna krigandet var i stället att den härskande klassen, adeln, tjänade på själva krigandet och inte bara på segrarna.⁷³

Enligt *Forum* var det svenska krigandet en del av det internationella beteendet under tidsperioden. Man krigade först av säkerhetspolitiska och senare av maktpolitiska orsaker, då man ville göra Östersjön till ett svenskt innanhav. Kungens krigspolitik understöddes av adeln, som förväntade sig att segrarna skulle ge tjänster och jordegendomar.⁷⁴

Rikssvenska *Alla tiders historia B* menar att Sverige passade på att förstärka sina positioner när grannarna hade inre svårigheter.⁷⁵

Hakkapeliterna

En populär myt i finsknationell historieskrivning är att Hakkapeliterna, de finländska kavalleristerna under 30-åriga kriget, genom sina härjningar skulle ha blivit särskilt illa beryktade och fruktade i Centraleuropa.

Eepos innehåller den mytiska versionen av Hakkapeliterna. ”Som en följd av sitt oskolade och oförutsägbara stridssätt orsakade finnarna förvirring och skräck bland motståndarnas trupper. De skräckinjagande ’hakkapeliternas’ rykte har bevarats genom århundradena i centraleuropeisk tradition”. (Oppimattoman ja ennalta arvaamattoman taistelutapansa seurauksena suomalaiset tulivat aiheuttaneeksi vastapuolen joukoissa sekasortoa ja kauhistusta. Pelottavien ’hakkapeliitojen’ maine on kantanut vuosisatojen taakse euroopalaisessa tarinaperinteessä). *Muutosten maailma* citerar emellertid *Finlands historia 2* där det framhålls att Hakkapeliternas rykte inte var lika stort i samtiden som senare.⁷⁶

Per Brahe

Enligt finlandssvenska *Skeden i Finlands historia* ledde centraliseringen av förvaltningen under stormaktstiden till att allt fler ärenden sköttes skriftligt på svenska från huvudstaden. Man klagade på grund av språksvårigheterna till Stockholm, inte på grund av nationalism utan på grund av praktiska omständigheter. Därför sändes riksdrotsen Per Brahe till Finland som generalguvernör. Han påpekade att kunskaper i finska var nödvändiga för dem som skulle sköta ämbeten i Finland, och önskade att svenska adelsmän och kungen skulle lära sig finska.⁷⁷

Enligt *Aikakirja* försökte flera av generalguvernörerna förbättra tjänstemännens kunskaper i finska, men trots det kunde de i allmänhet inte majoritetens språk. Ingen annan av de finskspråkiga läroböckerna nämner grevens insatser för att främja det finska språket inom förvaltningen. Det beror inte på att det saknas utrymme, *Eepos* ägnar fyra sidor åt Brahe, bland annat ”Grev Brahes kokbok”.⁷⁸ Utrymmet om Per Brahe i finskspråkiga läroböcker har ökat dramatiskt sedan 1980 och 1990-talet. Det genomsnittliga sidantalet om stormaktstiden har samtidigt ökat från 21 till 34,5, så det är inte bara för Per Brahe som intresset ökat.

Stormaktstidens pris

Enligt *Muutosten maailma* har stora ofredens grymheter i efterhand medvetet överdrivits, även om mycket sådant skedde. I en bildtext säga att perioden varit ett favoritämne för politisk propaganda i Finland under perioder då man velat betona hotet från öster och höja försvarsviljan. Boken citerar även Topelius beskrivning av stora ofreden, däribland idén att det finska folket trots det stora lidandet inte kunde dö, eftersom folket ännu inte uppfyllt den

uppgift det fått av gud. I en övningsuppgift uppmanas eleverna att granska Topelius bild av händelserna.⁷⁹

Eepos ger en negativ beskrivning av stormaktstiden. I kapitlet ”Finland på stormaktstiden - soldater och skatter” talas om att de många krigen med Ryssland skapade oro i Finland, samtidigt som befolkningen råkade ut för utskrivningar och tunga skatter. Boken ger även en mycket dystert bild av stora ofreden och lägger stor skuld på Karl XII. Finland hade blivit utan försvar när kungen gick på krigståg i Europa. Finländarna klagade i Sveriges riksdag, men hjälp kom inte. ”Kungen själv bekymrade sig just inte för vad som hände i Finland, utan var mer intresserad av att planera erövringar i väster” (Kuningas itse ei juurikaan piitanut siinä, mitä Suomessa tapahtui, vaan oli kiinnostuneempi suunnittelemaan valloituksia länessä).⁸⁰

Idén att Karl XII skulle ha lämnat Finland utan försvar är en missuppfattning som härstammar från Eirik Hornborg, Karl XII avdelade i själva verket huvudparten av trupperna för att försvara Finland och Baltikum.⁸¹

I *Forum* sägs att de svenska och finländska böndernas ställning försämrades under stormaktstiden, ett sällsynt exempel på att läroböckerna intresserar sig för bönder utanför Finland. Boken beskriver stora ofredens övergrepp, men konstaterar även att det var tidens sed att en ockupationsarmé försörjde sig genom att beskatta befolkningen.⁸²

Aikakirja konstaterar att krigen bidrog till att så många hemman blev öde under stormaktstiden, och ger också en korrekt beskrivning av vad ett ödehemman var; det förmådde inte betala skatt. Boken menar att skadorna under stora ofreden överdrevs, men att många övergrepp ändå skedde eftersom plundring av erövrade länder hörde till tidens krigföring. På en fördjupande sida citerar författarna Peter Englunds *Poltava*. De konstaterar att Englund var en av dem som i början av 1990-talet väckte svenskarnas

intresse för historia och i synnerhet stormaktstiden. ”Svenskarna fick häpna över hur hårt och annorlunda den vanliga människans liv var på Sveriges storhets tid. Tiden var också Finlands historia, vilket Peter Englund påmint både finländare och svenskar om. I bägge länderna har den långa gemensamma historien ibland glömts bort”. (Ruotsalaiset saivat hämmästyä miten ankaraa ja toisenlaista tavallisen ihmisen elämä oli Ruotsin suuruuden aikoina. Aika oli myös Suomen historia, mistä Peter Englund on muistuttanut sekä suomalaisia että ruotsalaisia. Kummassakin maassa pitkä yhteinen historia on toisinaan unohdettu).⁸³

Finlandssvenska *Skeden i Finlands historia* menar att stormaktsväldet slutade med katastrof. ”Finland var ockuperat och till stora delar ödelagt. Pest, missväxt och krig hade gjort sitt till för att minska befolkningen.”⁸⁴

Alla tiders historia A nämner inget om stora ofreden, men B-delen talar om ryssarnas härjningar i den svenska skärgården.⁸⁵

Självständighetssträvanden under 1700-talet

Enligt *Forum* orsakade Elisabets manifest viss förvirring bland finländarna, och ryssarna diskuterade på allvar om de skulle skapa ett självständigt Finland. Boken uppger liksom *Eepos* att manifestet skrämde Stockholm till att utge ett ”motmanifest”.⁸⁶ I övrigt anger inte de finskspråkiga läroböckerna att manifestet skulle ha fått några som helst effekter, och inte heller antyder de att talet om självständighet var något annat än krigspropaganda. *Skeden i Finlands historia* framhåller däremot att självständighetstanken levde kvar hos en del officerare som ansåg att Sverige i längden inte kunde försvara Finland.⁸⁷

Tre böcker nämner självständighetssträvandena under Gustav III:s krig. I *Aikakirja* sägs endast att J. A. Jägerhorn i samband med att han överlämnade Liikalanoten framförde krav på att Katarina

**Formuleringar som
”på 1500-talet blev Finland
ett lutherskt land” och
”på 1600-talet stramade
Sverige åt sitt grepp om
Finland” hjälper inte
eleverna att förstå den
östra riksdelens ställning
som en integrerad del
av det svenska riket.**

II skulle göra Finland självständigt. *Skeden i Finlands historia* säger emellertid att det samlats en grupp kring Sprengtporten som planerade ett finskt storfurstendöme under ryskt beskydd. Detta fick konsekvenser när kriget bröt ut: ”Soldaternas stridsmoral var inte att klaga på, men Sprengtportianernas agitation hade funnit genklang bland officerarna”. I boken konstateras emellertid även att de flesta av Anjalaskrivelsens undertecknare inte kände till Sprengtportens planer men ogillade kungens brott mot grundlagen. Utförligast redogörs för självständighetssträvandena i *Forum*, som ägnar händelserna en och en halv sida. Där sägs bland annat att Sprengtportens idéer hade litet stöd bland Finlands officerare, och att det i Anjalaförbundet även ingick officerare som stödde självständighet men att dessa idéer inte nämndes i dokumentet. Det var stora och lilla ofreden som skapat uppfattningen bland vissa officerare att Sverige inte länge skulle kunna behålla Finland, uppger boken.⁸⁸

I *Muutosten maailma* finns en lång bildtext om Sprengtporten där det konstateras att han var omstridd redan i sin samtid och även senare betraktats som landsförrädare av vissa och självständighetskämpe av andra.⁸⁹

Enligt *Suomi kuningaskunnassa* var tankarna på ett självständigt Finland ett luftslott som endast stöddes av en liten grupp, främst adelsmän. Finlands folk stödde hela tiden kungen, eftersom förbättringarna av försvaret under andra halvan av 1700-talet stärkte tron på en framtid under den svenska kronan.⁹⁰

Språk

Forum menar att det finska språkets ställning försvagades under 1600-talet. ”Den svenska stormaktsandan betonade gärna sin kulturens överlägsenhet även i Finland, varvid finländskheten hamnade i bakgrunden”. (Ruotsalainen suurvaltahenki korosti mielellään kulttuurinsa ylivoimaisuutta myös Suomessa, jolloin suomalaisuus

jäi taka-alalle). Kunskaper i finska var meriterande men inget krav för tjänstemän i Finland. Det finska skriftspråket förblev outvecklat. ”Språkmuren fördjupade klyftan mellan de övre stånden och det vanliga folket. Skillnaden underströks av den ogina och överlägsna attityden hos många tjänstemän och representanter för intelligention gentemot folket”. (Kielimuuri syvensi kuilua ylhäisäätyisten ja tavallisen kansan välillä. Eroa korosti monien virkamiesten ja sivistyneistön edustajien tönkyä ja ylimielinen asenne kansaa kohtaan).⁹¹

Förordet i *Forum* kan sägas vara en sammanfattning av läroplanens mål för gymnasiet kurs 5 i historia. Intressant är emellertid att där läroplanen använder begreppet ”kulturarv” (kulttuuri-perintö) använder författarna till *Forum* ”kulttuuri-identiteetti”. Boken skall enligt förordet hjälpa eleverna att medvetandegöra och värdesätta den finländska kulturidentiteten.⁹² Den identitetskapande ambitionen kan vara en delförklaring till varför *Forum* som enda lärobok beskriver det finska språket som förtryckt. Ingen annan av läroböckerna lyfter fram identitet i förordet.

Enligt *Suomi kuningaskunnassa* nästlade sig utländska lånord in i språket, och på det gamla finska och östliga lagret av Ortsnamn lades ett tyskt och svenskt lager. Boken beskriver även den våldsamma försvenskningen av Skåne.⁹³

I *Muutosten maailma* konstateras att Gustav II Adolfs dödsdag 6 november i Finland numera är Svenska dagen.⁹⁴

Bildmaterial

På framsidan till *Muutosten maailma* återfins Olaus Magnus Carta marina och Finlands vapen från Gustav Vasas gravmonument i Uppsala domkyrka. *Forum* pryds av en karolin och ett fornkummel, medan *Aikakirja* har Pekka Halonens ”Vägröjare i Karelen” på framsidan. Varje tidsperiod inleds med en tavla. ”Finland innan år

1000” representeras av Gallen-Kallelas ”Sampos smide”, medeltiden av Karl Knutsson Bondes tåg från Viborg, stormaktstiden av Gustav II Adolf omgiven av finska hakkapeliter vid Lützen och ”Nyttans och upplysningens tidevarv” illustreras av en tavla på högreståndspersoner som skall skildra de förfinade sedernas intåg i Nordeuropa på 1700-talet.

Muutosten maailma innehåller få nationalromantiska illustrationer från 1800- och 1900-talet. Äldre tider illustreras oftast med samtida material eller med nyproducerade illustrationer. Två undantag är Albert Edelfelts målning av Karl IX vid Klaus Flemmings lik och Aarno Karimos akvarell av härjande kosacker under stora ofreden. I bägge fallen nämns emellertid det politiska sammanhang i vilket verken är tillkomna. I bildtexten till Edelfelts målning sägas att konstnären trots samtidens önskemål vägrade måla in politiska budskap, till exempel väcker Ebba Flemmings gestalt ingen medkänsla. Karimos akvarell åtföljs av den tidigare nämnda texten om användningen av stora ofreden i tider då man velat betona hotet från öster.⁹⁵

Övriga läroböcker innehåller mer nationalromantiskt historiemåleri, och målningarna utnyttjas inte för källkritiska diskussion utan tjänar endast som illustrationer. I *Eepos* används bilderna fortfarande för sitt ursprungliga syfte att berätta nationellt färgad historia. Målningen av Karl Knutsson åtföljs till exempel av en lång faktaruta där det sägs att han kan ha fötts i Finland och styrde nästan självständigt över Karelen, Savolax, Nyland och Tavastland. Karl IX beskrivs i bildtexten till Edelfelts målning som förblindad av makt och uppblåst. I ett fall diskuterar bildtexten konstnärens ideologiska baktankar; då handlar det om rikssvenske Carl Wahlboms försök att likna Gustav II Adolfs död vid Lützen med Jesu död på korset.

Eepos innehåller även bilder på två olika statyer av Alexander Nevskij och en bild av Sofiakatedralens port i Novgorod, som sägs

vara rövad från Sigtuna när karelarna plundrade staden år 1187. Enligt bokens bildförteckning tillhör bilden på porten liksom en av bilderna på Nevskij en anställd på förlagets läroboksavdelning.⁹⁶

Forskningsläget är osäkert rörande vem som plundrade Sigtuna; såväl kareler som ester och kurländare har nämnts. Oavsett vilket så har porten med största säkerhet ingenting med Sigtuna att göra. Förmodligen har den ursprungligen tillverkats av hantverkare i Magdeburg för katedralen i Płock i polska Masovien. Kyrkliga dignitärer som förmodas vara biskoparna av Płock och Magdeburg avbildas på porten, och även staden Płocks namn förekommer i den latiniserade formen ”Blucich”.⁹⁷

Omnämmandet av karelarnas härjningar i Sigtuna passar in i ambitionen att uppvärdera de forntida finnarna. ”De levde ingalunda i den nordliga kylan som ett isolerat barbarfolk långt från allting”, konstaterar författaren några sidor tidigare. (He eivät suinkaan eläneet pohjoiseen kylmyyteen eristyneenä raakalaaiskansana kaukana kaikesta).⁹⁸ Myten om Sigtunaporten förser eleverna med ”bildbevis” på att karelarna var i paritet med vikingarna som sjöfarande krigare.

Arvet från den svenska tiden

Den obligatoriska kursen ”Vändpunkter i Finlands historia” skall enligt 2003 års läroplan inledas med arvet från den svenska tiden. Det är emellertid klen bevänt med utrymmet i läroböckerna. I *Ajasta aikaan* saknas arvet från den svenska tiden helt, vilket förmodligen hänger samman med att boken kom ut i sin första upplaga redan 1995. Serien innehåller överhuvudtaget ingen lärobok i den svenska tidens historia. *Eepos* innehåller inte heller något om den svenska tiden, fastän den ursprungligen är skriven för gällande läroplan.⁹⁹

Muutosten maailma innehåller två sidor om det svenska arvet, varav drygt en halv sida är brödtext. Texten innehåller såväl rena felaktigheter som negativt vinklat material. Bland annat sägs felaktigt att finländarna fick samma rättigheter och skyldigheter som övriga riket först under Vasatiden. Om stormaktstiden sägs att många finländare betalade med sitt liv för rikets utvidgning och att Finlands särställning försvagades när makten koncentrerades till Stockholm. Författarna menar ändå att Åbo var Finlands ”huvudstad” när Åbo akademi grundades år 1640. Inte heller här sägs något om den svenska tidens betydelse för dagens Finland.¹⁰⁰ *Forum* innehåller två sidor sammanfattning av den svenska tiden, men inget sägs om vilka spår perioden lämnat i dagens Finland. Formuleringar som på 1500-talet blev Finland ett lutherskt land och på 1600-talet stramade Sverige åt sitt grepp om Finland hjälper inte eleverna att förstå den östra riksdelens ställning som en integrerad del av det svenska riket.¹⁰¹ Det knappa utrymmet gör att nyanserna försvinner och att risken för anakronistiska formuleringar ökar.

De finskspråkiga gymnasieelever som inte väljer att läsa den fördjupade kursen får alltså, om deras lärare väljer att följa läroböckerna, en mycket kortfattad och skev skildring av de svenska århundradena.

Även i finlandssvenska *Finlands historia* begränsas avsnittet om det svenska arvet till två sidor. Merparten av dem ägnas åt 1700-talet, framför allt åt tänkare och vetenskapsmän från den finländska riksdelen. Om den äldre tiden sägs att ”... redan under 1300-talet blev Finland en likaberättigad del av riket. Föreningen innebar också att Finland blev en del av den västerländska kulturkretsen i fråga om religion och kultur. Svensk förvaltning och svenska lagar infördes”. Om tiden efter 1809 sägs att ”Arvet från den svenska tiden bevarades dock under de kommande århundradena och det svenska språket förblev länge det dominerande i landet innan finskhetsrörelsen gav det finska språket dess rättmätiga ställning ...”.¹⁰²

Sammanfattning

Begreppet ”det svenska väldet” har med ett undantag försvunnit ur läroböckerna. Uppgifterna om den svenska invandringen till Finland är fortfarande knapphändiga och motstridiga. Kalmarunionen skildras fortfarande mer positivt i finskspråkiga läroböcker än i den rikssvenska läroboken. Den läroplansförändring 1994 som gjorde att den svenska tiden inte längre var obligatorisk gav samtidigt mer utrymme åt tidsperioden, eftersom 60 år av ryska tiden försvann ur kursen. Den finlandssvenska läroboken har emellertid fortfarande kvar den ryska tiden i boken. Utrymmesökningen används till exempel till att berätta mer om Per Brahe och om hakapeliterna. *Eepos* berättar om Centraleuropas fruktan för de finländska hakkapeliterna, *Muutosten maailma* förklarar deras rykte främst uppkommit i efterhand. Historiemålningar från 1800- och 1900-talen används i *Muutosten maailma* för att analysera de politiska sammanhang i vilka verken är tillkomna, medan målningarna i *Eepos* fortfarande tjänar sitt ursprungliga ideologiska syfte. En lärobok – som lyfter fram den finska kulturidentiteten i förordet – talar om försvenskningen av Finland. I den obligatoriska kursen om Finlands historia efter 1809, kurs 4, skall enligt läroplanen ”Arvet från den svenska tiden” ingå. Läroböckerna för kursen behandlar emellertid den svenska tiden mycket knapphändigt eller förbigår den helt.

Översikt över läroböcker från grundskolan

De finländska läroböckerna för grundskolan är mer okritiska till legenderna kring det första korståget än gymnasieläroböckerna. I den mest kritiska boken *Historiens vingslag*, som är en översättning av en finsk bok till svenska, sägs att Henrik och Lalli nog är ”... historiska personer men det finns inte så många bevis på att de faktiskt träffades”.¹⁰³

Rikssvenska *Puls Historia 4–6* ägnar ämnet två meningar: ”[Birger Jarl] skickade soldater och präster över Östersjön till *Finland*. Han erövrade landet och införde kristendomen där”.¹⁰⁴

Horisontti och *Historiens vingslag* är klart positiva till Kalmarunionens betydelse för Finland, som de beskriver som rätt självständigt under perioden. *Historian maailma* menar att finländarna tappade tron på unionen som ett skydd mot öster när danskarna slöt förbund med Moskva. *Historien berättar* säger inget specifikt om Finland, men nämner att danskarna tog ut extra skatter, skymfades den svenska adeln och blev hatade i Sverige.¹⁰⁵

Rikssvenska *Puls Historia 4–6* menar att drottning Margareta inte tycker om ”... att slåss och föra krig. I stället använder hon sitt kloka huvud. Margareta är den klokaste och skickligaste regenten under medeltiden”. Erik av Pommern skildras desto mörkare, han satte in utländska fogdar som tvingade bönderna att slita hårt. Bland fogden Jösse Erikssons illdåd nämns att han tvingade

böndernas fruar att dra hölass. Erik lyssnade inte på den svenska adelns klagomål, bönder och bergsmän körde han bara ut.¹⁰⁶

Tre av böckerna tar upp hakkapeliterna. Den äldsta av dem, *Historian maailma 6* tryckt 1984, hävdar att de finländska soldaterna fick ett speciellt rykte under 30-åriga kriget, och att hakkapeliterna väckte skräck över Europa. Boken är också den som ger den längsta beskrivningen av de eländiga förhållandena i Finland under stormaktstiden, en halv sida. ”Kungen var i krig, fogdarna stal kronans skatteintäkter, prästerna försummade sina plikter och de arbetsföra männen vandrade runt på krigståg i Europa”. Dessutom började adelns ökade makt hota de finländska böndernas traditionella självständighet och frihet.¹⁰⁷

Historien berättar nämner kort att tillståndet i Finland var dåligt, som bakgrund till fyra sidor om Per Brahes reformer. Boken beskriver Brahe som ”en fredens man”, ett tveksamt epitet på en man som under sin karriär var överbefälhavare både till lands och till sjöss. Övriga finländska läroböcker nämner Brahes reformer utan att säga att det skulle ha varit speciellt dåligt innan.¹⁰⁸

Rikssvenska *Puls* påpekar att cirka hälften av stormaktens 3 miljoner invånare talade svenska. Vid hovet talade man tyska under drottning Kristinas och Karl X Gustavs tid. Boken behandlar även valloner och finska svedjebrukare i Värmland. Stycket ”Samerna tvingas bli svenskar” talar om hur samerna tvingades döpa sig och om hur nåjderna förföljdes. Dessutom sägs att samernas språk senare förbjöds i skolorna.¹⁰⁹

Kejsarinnan Elisabeth II:s manifest nämns endast i en faktaruta i *Horisontti*, och i samma bok sägs även att några finländska officerare planerade en självständig finländsk republik efter modell från Förenta staterna.¹¹⁰ Övriga grundskoleläroböcker säger inget om finländska självständighetssträvanden under 1700-talet.

Historien berättar innehåller emellertid fiktiva berättelser, och av stycket ”Finländska riksdagsmän i Stockholm” framgår det

**Boken Historien berättar
beskriver Brahe som
”en fredens man” - ett
tveksamt epitet på en man
som under sin karriär
var överbefälhavare både
till lands och till sjöss.**

klart att författarna anser att det fanns en tydlig finländsk identitet på 1700-talet. Den finskspråkige bonden Kuntsi från Orimattila och den tvåspråkige handelsmannen Granholm från Borgå blir bekanta på resan till riksdagen i Stockholm strax innan Hattarnas krig. Granholm menar att de svenska adelsmännen vill ha krig, och Kuntsi svarar: "Inte finns det väl någon enda finne som vill ha krig? ... Snart tar väl ryssarna hela Finland". På restaurang Gyllene freden mutas de av en fransman med orden: "Ärade herrar är finnar och säkert trogna hattar. Vi i Frankrike förstår nog, att finnarna vill ha tillbaka Viborg och andra områden, som ryssarna tagit med våld". I Kuntsis reflektion över situationen som "... finsk riksdagsman, socknens betrodde, en representant för sitt stånd ..." sätts också det finska först.¹¹¹

Slutsatser

Författarna av läromedel i den svenska tidens historia för finländska skolor har ingen enkel uppgift. Att skriva Finlands historia för en period då det ännu inte fanns något Finland i modern mening inbjuder naturligtvis till problem. Finlands historia under de svenska århundradena är en regionalhistoria, som på grund av senare händelser upphöjts till nationell historia. Mot den bakgrunden är anakronismer i alla händelser svårundvikliga. Man kan hävda att själva de rumsliga och tidsmässiga ramarna för kursen försvårar elevernas möjlighet att i grunden förstå perioden. Läroboksförfattarna är dessutom bundna av läroplanen, som till exempel uppmanar dem att "värdesätta det finländska kulturarvet".

Ofta möter läroboksförfattarna de komplikationer de ställs inför på ett förhållandevis bra sätt, men på vissa punkter brister det. Det tydligaste misslyckandet är läroböckerna för gymnasiet kurs fyra om Finland efter 1809, som uppfyller läroplanens krav på att behandla arvet från den svenska tiden så knapphändigt och överförenklat att grova anakronismer inte kan undvikas.

Någon lärobok med en konsekvent genomförd finsknationell historieskrivning kan man inte längre hitta, vilket inte heller var att vänta. Studier från Norge och Sverige visar att mycket av den nationalistiska mytologin där försvunnit ur läroböckerna redan för åtskilliga årtionden sedan. För de nordiska ländernas del påskyndades dessutom processen av att Föreningarna Norden ömsesidigt granskade varandras historieläroböcker.

Däremot kan man fortfarande se skillnader i tyngdpunkterna mellan de finskspråkiga och den finlandssvenska läroboken. Till

**Svenska läroböcker
skriver om bönder väster
om Bottenhavet, finska
om bönder öster om
Bottenhavet, fastän det
egentligen är samma
historia de berättar.**

exempel får klubbekriget mycket större utrymme i finskspråkiga läroböcker. Den kvantitativa undersökningen visar att dagens finlandssvenska lärobok innehåller ungefär lika många sidor om riket som helhet i avsnittet om stormaktstiden som samtida finskspråkiga läroböcker, men bara runt en femtedel så mycket om finländsk regionalhistoria. Enligt den svenska Föreningen Nordens granskningsnämnd i historia, så innehöll på 1930-talet en finskspråkig lärobok för folkskolan och mellanskolan 75 % lokalfinskt och 25 % rikssvenskt stoff. Den kvantitativa undersökningen av avsnitten om stormaktstiden visar att proportionerna i dagens finskspråkiga gymnasieläroböcker är nära 50-50. Den finlandssvenska läroboken hade däremot en kraftig övervikt för rikssvensk historia såväl 1979 som 2002.

De finskspråkiga gymnasieläroböckerna innehåller betydligt mer material om de för Sverige och Finland gemensamma århundradena än de rikssvenska. Utrymmet är dessutom större idag än före 1994, både i absoluta och relativa tal. Samtidigt som kursen gjordes valfri försvann de första 50 åren av ryska tiden, vilket gjorde att mer utrymme kunde ägnas åt svenska tiden. Även om man räknar bort de sidor som behandlar specifikt finländska förhållanden är de finska läroböckerna mer omfattande än den marknadsledande svenska läroboken, som lägger tonvikten på de senaste århundradena.

En reservation måste läggas in för att systemen inte är helt jämförbara, de svenska kursplanerna föreskriver didaktiska mål som källkritik, men inte anger vilket stoff färdigheterna skall utövas på. Man måste ändå konstatera att de finska gymnasieelever som väljer att läsa kursen med största sannolikhet läser mer om det svenska riket fram till 1809 än rikssvenska elever.

Samtidigt måste man notera att såväl finländska som rikssvenska elever idag läser en "halv" historia. Läroböckerna väljer att fokusera på den del av riket som senare skulle komma att bli den

egna staten. Svenska läroböcker skriver om bönder väster om Bottenhavet, finska om bönder öster om Bottenhavet, fastän det egentligen är samma historia de berättar. Det innebär till exempel att svenska läroböcker enbart intresserar sig för de finnar som bodde i Värmland. Det som är gemensamt för bägge ländernas läroböcker är den politiska historien, vilket får som konsekvens att finskspråkiga läroböcker sällan nämner svenskspråkiga personer som inte är kungliga eller högadliga,

Undantag finns, *Forum* nämner att både finska och svenska bönder fick det sämre under stormaktstiden, och *Aikakirja* framhåller att den gemensamma historien ofta glömts bort i bägge länderna.

Skillnader mellan finska och rikssvenska läroböcker märks till exempel i synen på Kalmarunionen. Medan de finländska läroböckerna ser Erik av Pommerns styre som en period av framsteg och relativ självständighet för Finland, talar de svenska läroböckerna om missnöjet med de utländska fogdarna.

Av dagens läroböcker för gymnasiet är det endast *Forum* som skildrar det finska språket som förtryckt under stormaktstiden. Den äldre versionen av *Muuttuva maailma/Muutosten maailma* innehöll en liknande beskrivning. Den finlandssvenska läroboken talar istället om försöken att förbättra det finska språkets ställning. Då rikssvenska läroböcker talar om våldsam försvenskning är offren skåningar eller samer.

De flesta av dagens gymnasieläroböcker ifrågasätter på flera punkter den äldre nationalistiska historieskrivningen. Till exempel försöker alla dagens finländska gymnasieläroböcker utom *Eepos* att sätta den äldre beskrivningen av stora ofredens lidanden i perspektiv. Att stora ofreden skulle tonas ner nämndes i läroplaner redan på 1970-talet.

När det gäller valet av bildmaterial är *Muutosten maailma* mest genomtänkt. Nationalromantiska historiemålningar från sent 1800- och tidigt 1900-tal förekommer mycket sparsamt, och då

med en kommentar om det politiska sammanhang i vilket verken är tillkomna.

De tydligaste resterna av den gamla finsknationella historieskrivningen finns i *Eepos*, vilket till exempel märks i framställningen av karelarnas härjningar i Sigtuna, Karl Knutsson Bonde, hakapeliterna och stora ofreden.

Man kan också notera att medan de gamla nationella myterna försvinner eller ifrågasätts, har åtminstone en ny ”progressiv” myt letat sig in. I de äldre läroböckerna hittades inte det felaktiga påståendet att Kristian II kallades ”den gode” i Danmark, men den återfinns i de senaste upplagorna av *Muutosten maailma* och finlandssvenska *Skeden i Finlands historia*.

Tre av fem finskspråkiga läroböcker för gymnasiet kommer från samma förlag, då *Muutosten maailma*, *Eepos* och *Suomi kuningaskunnassa* samtliga är utgivna av WSOY. När ett förlag ger ut flera läroböcker för samma kurs måste syftet vara att rikta in sig mot olika marknadssegment. De tre böckerna är också mycket olika till sin utformning och historiesyn.

Suomi kuningaskunnassa är den enda av de undersökta läroböckerna som frångår det traditionella kronologiska berättandet. Boken är enligt uppgifter i bokhandeln en av de minst använda, vilket styrks av att den inte utkommit i nytryck sedan första upplagan 2002. Att den förhistoriska tiden saknas gör boken mindre användbar för de lärare som strikt håller sig till en kursbok. Enligt förlagets hemsida skildrar boken framför allt det vanliga finländska människan. Boken kan tänkas appellera främst till lärare som själva aktivt söker undervisningsmaterial på olika håll och är ute efter fördjupande kulturhistoriska texter.

Muutosten maailma marknadsförs på WSOY:s hemsida med att man vid bokens utarbetande tagit hänsyn till läroplanen och den senaste historiska forskningen. Dessutom sägs serien innehålla ett rikligt fördjupande dokumentinnehåll med tillhörande frågor. Ma-

terialelet är placerat på vänster sida av varje uppslag, och utgör alltså halva boken. En del av detta innehåll ägnas åt att ifrågasätta den nationella historieskrivningen. Med bakgrund av hur ofta boken kommit ut i nytryck är den förmodligen landets vanligaste finskspråkiga lärobok för gymnasiet kurs 5.

Eepos marknadsförs bland annat med ”nya och inspirerande illustrationer”. Man kan säga att *Eepos* med sin titel, språkbruk, typsnitt med anfanger, omslag och bildmaterial marknadsför historieämnet som en spännande berättelse. Att läroboken innehåller så mycket av den gamla nationella historieskrivningen är möjligen en bieffekt av ambitionen att vara spännande. Eftersom boken inte kommit ut i nytryck sedan första upplagan 2005 kan man förmoda att den inte har samma stora spridning som *Muutosten maailma*.

Flera förhållanden som framförs som sanningar i *Eepos* ifrågasätts alltså i *Muutosten maailma*, fastän böckerna är utgivna på samma förlag. Därigenom kan förlaget sälja läroböcker såväl till lärare som håller fast vid en traditionell nationell historieskrivning som till dem som har ett modernt kritiskt förhållningssätt.

Alla finskspråkiga läroböcker för gymnasiet kurs fem som idag finns till salu är helt nyskrivna för 2003 års läroplan, även om *Muutosten maailma* ärvt sin titel av en äldre lärobok med andra författare. Finlandssvenska *Skeden i Finlands historia* härstammar däremot ursprungligen från kompendiet *Finland och ståndssamhället* utgivet 1979, även om den utökats och omskrivits i flera omgångar. Hösten 2008 har det på debattplats i *Hufvudstadsbladet* framförts kritik mot läroboken, bland annat för att den innehåller förlegade begrepp som ”ras” och ”blodsfränder” i stycket om samernas och finnarnas ursprung.¹¹² Mycket av problemen beror utan tvekan på bokens höga ålder, de nya finskspråkiga läroböckerna använder inte sådana begrepp utan refererar istället till moderna genetiska undersökningar.

Det rör sig inte om någon engångsföreteelse utan det är ett generellt problem att ”[d]en finlandssvenska läroboksmarknadens litenhet gör det dyrt och svårt att med täta mellanrum ge ut helt nya läroböcker, vilket innebär att gamla läroböcker hänger med länge och med dem också en del föråldrat stoff”. Flera liknande exempel kan hittas från 1900-talet. I Sigurd Sahlbergs geografiläroböcker överlevde till exempel rasfördomar långt in på 1960-talet, mycket längre än i andra nordiska läroböcker. Finlandssvenska läroböcker behöll också en försiktig ton i skildringen av Sovjetunionen även efter världets fall, medan de finskspråkiga läroböckerna som tidigare varit ännu mer försiktiga raskt skrevs om i ett mer kritiskt tonläge.¹¹³

Britta Krank konstaterar även själv i förordet till *Skeden i Finlands historia* att det innebär ekonomiska uppföringar att författa en kursbok.¹¹⁴ Att finlandssvenska läroböcker ofta är en aning ålderstigna betyder inte med nödvändighet betyda att själva undervisningen är föråldrad, men det ställer större krav på lärarna att skaffa kompletterande material på annat håll.

Gymnasiet kurs 5 dit den svenska tidens historia hör är enligt läroplanen en så kallad fördjupad kurs, det vill säga den är valfri för eleverna. Eftersom frågor från kursen brukar vara med i studentexamen väljer ändå de elever som tänker skriva historia i studentexamen att läsa kursen. Dessa elever utgör ungefär en fjärdedel av det totala antalet både i finskspråkiga och finlandssvenska skolor.

Förslag till förbättringar

Det är mycket sannolikt att de finländska skolelever som idag väljer att läsa gymnasiets kurs 5 får en bättre förståelse för Sveriges historia åren 1150-1809 än några andra elever någonsin fått, vare sig i Sverige eller i Finland. Åtminstone gäller det de elever som undervisas i linje med de läroböcker som har en kritisk syn på den nationella historiemytologin. Utan tvekan ägnades mer tid åt perioden under första hälften av 1900-talet, men mycket av utrymmet upptogs av nationalistiskt ”strunt”, som dagens läroböcker får ägna utrymme åt att lära eleverna av med. Ändå kan dagens läroböcker förbättras på flera punkter.

För det första bör man naturligtvis rätta de rena felaktigheter som finns i böckerna. Kristian II har aldrig kallats för den gode i Danmark, och portarna i Sophiakatedralen i Novgorod har knappast kommit dit genom att karelare rövade dem från Sigtuna. Det finns heller ingen anledning att tro att finländska hakkapeliter var mer fruktade bland civilbefolkningen under det 30-åriga kriget än andra soldater.

För att undvika att liknande fel dyker upp i nästa generation läroböcker borde man se över rutinerna för hur man söker information. Äldre läroböcker, information från turistguider och liknande bör undvikas, i stället bör man i så stor utsträckning som möjligt förlita sig på modern forskning. Det kan tyckas självklart, men om arbetsgrupperna bakom läromedlen konsekvent arbetat på det sättet så hade knappast de ovannämnda misstagen slunkit igenom.

När det gäller svåra och omstridda frågeställningar bör läroböcker redogöra för problemet i hela dess komplexitet, som läroböckerna försöker göra när det gäller samernas och finnarnas ursprung. Så behandlas tyvärr inte frågan om den svenska invandringen till nuvarande Finland. Att språkgrupperna behandlas olika hänger säkert delvis samman med att läroplanen uttryckligen nämner samernas och finnarnas ursprung. Det vore önskvärt att kommande läroplaner även tog upp hur Finland fått en svensktalande befolkning.

Man kan även lyfta fram positiva exempel ur läroböckerna:

- Hanteringen av bildmaterialet i *Muutosten maailma*, där historiemålningar från 1800- och 1900-talet används sparsamt och då med kommentarer om det politiska sammanhang verken är tillkomna i.
- Faktarutan om Peter Englund's *Poltava* i *Aikakirja*. Här konstateras att man i Sverige och Finland ofta glömt bort den gemensamma historien.
- Konstaterandet i *Forum* att även bönder från (nuvarande) Sverige fick det sämre under stormaktstiden. Finländska bönder har inte monopol på elände.
- Finlandssvenska *Skeden i Finlands historia* ger en mindre stympad beskrivningen av inflyttningen från Sverige till nuvarande Finland än de finskspråkiga läroböckerna, och lägger avsnittet direkt efter avsnitten om finnarnas och samernas ursprung. Boken behandlar även i anslutning till detta andra minoritetens inflyttning till Finland.
- Författarna till *Suomi kuningaskunnassa* lyckas bäst lösa uppgiften att beskriva tiden utifrån dess egna förutsättningar utan att kika i ”facit”; att Finland senare skulle komma att bli en självständig nation. Författarna har inte tagit hänsyn

till vad som av tradition anses skall ingå i en lärobok, i stället lutar de sig konsekvent mot forskningen.

Slutligen kan man lyfta fram några punkter om de svenska århundradena som alla läroböcker borde ta i beaktande för att eleverna skall få verkliga förutsättningar att förstå tiden utan anakronistiska nationella glasögon. Den största utmaningen för undervisningen i Finlands historia innan 1809 är att förmedla att det under perioden inte existerade något Finland i modern mening. Flera av punkterna förekommer redan i någon av dagens läroböcker.

- De områden som idag utgör Finland var en integrerad del av det svenska riket, de sydvästra delarna av landet tillhörde rentav rikets kärnområde. Invånarna i den östra delen av riket hade samma rättigheter och skyldigheter som de i den västra.
- Finland existerade innan 1809 enbart som ett vagt geografiskt begrepp, som aldrig omfattade alla de områden som utgör dagens Finland.
- Innan 1800-talets nationella rörelse i Europa fanns inte idén att språk, nation och stat skulle sammanfalla.
- Att det som skulle bli Finland 1809 skildes från Sverige berodde på politiska händelser, ett förlorat krig. Det hängde inte samman med någon finländsk önskan att frigöra sig från Sverige. Gränsdragningen 1809 var en diplomatisk kompromisslösning, och hade inget med gränser mellan språk eller "folk" att göra, inte heller följde den någon uppfattning om en historisk östgräns för det "egentliga Sverige". I bägge delarna av det klivna svenska riket talades det även efter 1809 både svenska och finska.

De ovannämnda förslagen går att genomföra i läroböckerna för kurs 5 inom ramen för dagens läroplan. Det borde även vara möjligt att genomföra mer genomgripande förändringar den dag läroplanen skrivs om. Ett förslag vore att göra kursen i den svenska tidens historia obligatorisk, men frågan blir då vad man bör ta bort i stället. Som vi har sett saknas även andra delar av historien bland dagens kursutbud. Det går inte att ge förslag till förändringar av en enskild kurs utan att ta ett helhetsgrepp på historieundervisningen.

Europa är i dagens läroplan högprioriterat, då kurs 1 och 2 i vid bemärkelse är europeisk kulturhistoria. Den "europeiskhet" som kommer till uttryck i läroplanen är emellertid behäftad med flera underligheter. Om man vill betona Finlands samhörighet med Europa, varför är då inte kursen om den svenska tiden – den tid då Norden knöts till Västeuropa - obligatorisk? Varför envisas man överhuvudtaget med att ha en separat kurs i "Finlands" historia för tiden innan 1809? Det vore naturligare att integrera undervisningen om forntiden och den svenska tiden med den europeiska historien, och låta Finlands historia börja 1809, det år då Finland framträder som en separat administrativ enhet.

Därtill kan man undra varför ingen europeisk politisk historia tas upp för äldre tider än sent 1800-tal? Det ger ett intryck av att finländarna gärna vill identifiera sig med "europeiskhetens" ekonomiska, sociala och vetenskapliga framsteg, men inte närmare bryr sig om vad som hänt "den europeiska människan" genom historien. Eftersom det stora intresset för Europa i läroplanen naturligtvis hänger samman med EU-inträdet, så kan man fråga sig om kurserna 1 och 2 i läroplanen verkligen ger eleverna bästa möjliga förutsättningar för att förstå vad som ligger bakom de europeiska staternas närmande till varandra efter andra världskriget. Få eller inga seriösa bedömare skulle hävda att den europeiska kulturella gemenskapen var en framträdande faktor bakom unionens grundande. Vid sidan av de rent ekonomiska aspekterna – som utan

tvekan vägde tyngst – brukar idén om EU som fredsprojekt lyftas fram. Bakgrunden till detta var inte bara 1900-talets världskrig; Europa hade i århundraden varit indraget i konflikter där kontinentens stater bildat allianssystem och bekrigat varandra. Detta berörs inte i läroplanen, varken i de obligatoriska eller i de fördjupade kurserna.

De flesta av dagens läroböcker analyserar och kritiserar 1800- och 1900-talets användning av historien för nationella syften, men samtidigt föreskriver läroplanen att historieundervisningen skall rekryteras för ett nytt liknande projekt, uppfinnandet av ”europaiskheten”.¹¹⁵ Att likt dagens läroplan skriva en idé- och vetenskaps-historia där inget nämns om världen utanför Europa de senaste 2500 åren är en historieförvrängning helt i klass med vad tidigare seklers nationalister åstadkom. Det kritiska tänkandet släpps alltså fram så länge det begränsar sig till att analysera företeelser ur det förflutna, men det riktas inte mot samtidens politiska projekt. Undervisningen river långsamt ner de nationella myterna men bygger samtidigt upp de europeiska – idag är det främst konsten att vara en union som kräver att vi får historien om bakfoten.

Lärdomarna och erfarenheterna ur mänsklighetens historia borde i den bästa av världar ge oss förbättrade möjligheter att förstå de förändringar som inträffar i vår samtid. Historien har emellertid istället ofta använts för att ge tusenårig legitimitet åt relativt sentida förändringar – som att Finland skildes från Sverige 1809, blev självständigt 1917 och blev medlem i EU 1994. För att göra det lättare att undvika en sådan legitimerande historieskrivning kunde Finlands historia innan 1809 och den utomeuropeiska historien integreras med de obligatoriska gymnasiekurserna i Europas historia.

**Den största utmaningen
för undervisningen i
Finlands historia innan
1809 är att förmedla
att det under perioden
inte existerade något
Finland i modern mening.**

Suomen vieras historia (Ruotsin aika 1150–1809)

Ruotsin ajan (noin 1150–1809) opiskelu ei ole ollut enää pakollista suomenkielisissä lukioissa vuodesta 1994 lähtien. Sitä voidaan pitää esimerkkinä siitä, kuinka paljon Suomen kouluviranomaiset tätä historian jaksoa arvostavat. Samalla opetussuunnitelmassa kuitenkin korostetaan ”Eurooppaa”. Nykyisten oppikirjojen läpikäynti osoittaa, miten näiden toisistaan eroavien arvostusten vaikutus uhkaa johtaa harhaan niitä erityisesti suomenkielisten lukioiden oppilaita, jotka valitsevat historian oppiaineekseen. 1800-luvun lopun ranskalaisen filosofin Ernst Renanin ironisin sanoin: ”Historian käsittäminen väärin kuuluu taitoon olla kansakunta.”

Ernst Renania lainaa Ruotsissa toimiva ahvenanmaalainen ja suomalainen historiantutkija Janne Holmén suomenruotsalaiselle Magma-ajatuspajalle tekemässä tutkimuksessaan, jossa hän kävi läpi suomalaisten lukioiden historian oppikirjoja – eräänlaisena variaationa väitöskirjansa *Den politiska läroboken* (2006) teemaan. Väitöskirjasta tämän tutkimuksen erottaa kuitenkin se, että tällä kertaa Holmén tuo esiin toimeksiantajan pyynnöstä myös omat henkilökohtaiset mielipiteensä siitä, millaista hyvän historianopetuksen pitäisi olla:

”Suomen historiaa ennen vuotta 1809 käsittävässä opetuksessa on haasteellisinta välittää tieto siitä, ettei Suomea nykymerkityksessään ollut silloin olemassa.”

”Opetus murtaa (nykyään) hitaasti kansallisia myyttejä, mutta rakentaa samalla eurooppalaisia – nykyään lähinnä unionina (EU) olemisen taito vaatii historian väärinymmärrystä.”

Janne Holmén haluaa päästä eroon pahasta tavasta käyttää historiankirjoitusta ”antamaan tuhatvuotinen oikeutus” muinaisille muutoksille, kuten Suomen eroamiselle Ruotsista 1809, itsenäistymiselle 1917 tai EU-jäsenyydelle vuonna 1994. Hänen neuvonsa opetussuunnitelmien laatijoille ja oppikirjojen kirjoittajille on:

”Jos halutaan korostaa Suomen kuulumuutta Eurooppaan, miksei Ruotsin aikaa käsittelevä kurssi ole pakollinen? Silloinhan Pohjola sidottiin Länsi-Eurooppaan. Miksi ylipäänsä pitää olla erillinen kurssi ”Suomen” historiasta ennen vuotta 1809?”

Luonnollisempaa olisi liittää varhaishistorian ja Ruotsin ajan opetus Euroopan historiaan ja aloittaa Suomen historia vuodesta 1809.”

Nykytilanteessa suomalaisten lukiolaisten on pakko lukea antiikin Ateenan laeista muttei välttämättä Kustaa III:n, vaikka jälkimmäiset muodostavat perustan Suomen nykyiselle lainsäädännölle. Eikö se ole historian väärinymmärrystä?

1. Tutkimuksen lähtökohdat

Siirrytään seuraavaksi tutkimuksen yksityiskohtiin.

Janne Holmén aloittaa *kertaamalla nopeasti Ruotsin ajan pääpiirteet*. Epämääräisestä alusta heimot ja maankolkat lähtivät hitaasti yhdentymään ja ihmisvirrat liikkuvat Itämerellä ja sen rannoilla. 1200-luvun lopussa oli jo muodostunut jonkinlainen yhtenäinen valtakunta, jonka tasavertainen osa Suomi oli. Kustaa Vaasa keskitti vallan ja siirryttiin suurvalta-aikaan, kunnes itsevaltius kaatui Kaarle XII:n mukana, ja vapauden aika koversi edelleen kuningasvallan asemaa. Kustaa III:n vallankaappaus palautti hetkeksi kuninkaan vaikutusvallan, mutta se ei kuitenkaan riittänyt.

Venäjän hyökätessä 1808 harvat olivat valmiita kuolemaan Ruotsin kuninkaan tai kansakunnan puolesta. Kustaa IV Adolf syrjäytettiin. Holmén huomauttaa, kuinka suomalaiset historiankirjoittajat ovat puhuneet valtakunnasta Ruotsi–Suomena viitaten esimerkiksi muussa pohjoismaisessa historiassa tunnettuun Tanska–Norjan käsitteeseen. Rinnastus on harhaanjohtava, sillä Suomi ei ole Norjan tapaan koskaan ollut oma kuningaskuntansa, minkä vuoksi viitaukset jonkinlaiseen unionisuhteeseen ovat virheellisiä.

Suomen nationalistisen historiankirjoituksen ensimmäinen ongelma oli se, että maan menneisyys oli käytännössä yhtäläinen Ruotsin kanssa. Ratkaisuksi muodostui myyttisen kuvan antaminen Ruotsin aikaa edeltävästä kaudesta. Muinaisaika nähtiin ”suomalaiskansallisena” ajanjaksona, Derek Fewster osoittaa väitöskirjassaan *Visions of Past Glory*. Tästä näkemyksestä on luovuttu 1900-luvun puolivälistä lähtien. Toinen menettelytapa oli korostaa niitä ajanjaksoja, jolloin ”Suomen” katsottiin olleen erityisasemassa, etsiä suomalaisia separatistisia suuntauksia ja kääntää huomio pois ruotsalaisista kuninkaista, sodista ja poliittisesta historiasta ja keskittyä sen sijaan kansaan: asettaa keskiöön kulttuurihistoria ja paikallinen suomalaisuus.

Suomalaiskansalliset historioitsijat ovat usein etäännyttäneet Ruotsia kuvaamalla Ruotsin aikaa suurena kärsimyksenä Suomelle. Tässä edelläkävijöinä toimivat Yrjö Koskinen ja nuori Zacharias Topelius. 1800-luvun jälkipuoliskolla he kehittivät ”perivihollisuuden” maiden välille. Ruotsalaisten valloittajien sanottiin alistaneen Suomen ristiretkien aikana 1100-luvulla, ja maahan istutettiin ruotsinkielinen yläluokka. Suomalaiset talonpojat revittiin raskaisiin taksvärkkeihin ja sotapalvelukseen. He saivat sotia ruotsalaisten sodat mantereella oman maan jäädessä ilman turvaa venäläisten hävitykseltä.

Tähän värittyneeseen kertomukseen on paljon vastaväitteitä. Suomen kielestä tuli identiteettiä luova tekijä vasta 1800-luvulla.

Ruotsin valtakunnassa, eli myös Suomessa, talonpojilla oli todellisuudessa vapaampi asema kuin muualla Euroopassa. ”Suomi” oli olemassa vain epämääräisenä maantieteellisenä käsitteenä ja niin edelleen. Tämänkaltaiset historianmyytit ovat toki saavuttaneet jo lakipisteensä, vaikkakin ne voivat vielä elää kansan keskuudessa.

Miten niitä käsitellään nykyisissä koulukirjoissa? Sen selvittämiseen Janne Holmén haluaa osallistua.

Metodit ja lähteet

Tutkimuksen pääkohde ovat Ruotsin ajan historiaa käsittelevät suomenkieliset lukion oppikirjat, eli 5. kurssi *Lukion opetussuunnitelmien perusteiden 2003* mukaan. Vertailumateriaalina on käytetty oppikirjoja vuosilta 1979–2000, ainoan suomenruotsalaisen lukion oppikirjan kahta laitosta sekä kahta ruotsalaista, Ruotsissa yleisesti käytössä olevaa oppikirjaa. Luettelo materiaalina käytetyistä kirjoista on tämän tiivistelmän liitteenä.

Analyysi on jaettu kahteen osaan, jaksoihin 1979–2000 ja 2002–2008. Lisäksi mukana on yleiskatsaus peruskoulun oppikirjoihin 1980-luvulta tähän päivään. Metodi on sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen. *Kvantitatiivisessa osassa* tutkitaan, kuinka monta sivua tai riviä eri kausille on osoitettu. *Kvalitatiivisessa osassa* verrataan valittujen aiheiden, kuten nuijasodan tai Per Brahen, käsitelyä. Aiheet on valittu sillä perusteella, että niitä on joko pidetty keskeisinä perinteisessä suomalaiskansallisessa historiankirjoituksessa ja ne ovat kenties sisältäneet jopa lähteettömiä myyttejä tai että ne poikkeavat voimakkaasti suomenruotsalaisten ja ruotsalaisten oppikirjojen yleisestä käsityksestä.

Opetussuunnitelmat ja ylioppilastutkinto

Oppikirja-analyysia edeltää selostus opetussuunnitelman ja ylioppilastutkinnon *historia-ainetta* koskevista vaatimuksista. Selostus alkaa vuoden 1946 kansakoulun opetussuunnitelmakomiteasta,

joka totesi suoraan, etteivät Ruotsin ajan vuosisadat olleet enää yhtä tärkeitä kuin aikaisemmin. Suomen sodan jälkeinen suhde Neuvostoliittoon jätti myös jälkensä sanankäänteisiin. Opetussuunnitelmat ovat tämän jälkeen vaihdelleet yksityiskohtaisesti säätelevistä (esim. *Peruskoulun opetussuunnitelma 1970*) vähemmän ohjaileviin (*Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994*). Merkityksellisimpiä nykytilannetta ajatellen ovat huomiot vuosien 1994 ja 2003 opetussuunnitelmista: Neuvostoliitto oli hajonnut, Suomi liittynyt EU:hun, lukiolaisilla oli mahdollisuus valita kurssija aikaisempaa vapaammin ja jättää Ruotsin aika kenties kokonaan pois. Janne Holmén huomauttaa, että vuoden 2003 opetussuunnitelman tekijät ovat korostaneet ”eurooppalaisuutta” niin paljon, että *”he ilmeisesti haluavat sitoa suomalaisuuden suoraan ’eurooppalaisuuteen’ ilman välikäsiä, kuten Pohjolaa tai 600-vuotista ruotsalaista historiaa”*.

Lopuksi annetaan tietoja ylioppilastutkinnosta:

- neljännes oppilaista kirjoittaa tutkinnossa historian (2006 ja 2007)
- useimmat heistä ovat valinneet vapaaehtoisen kurssin, joka käsittelee Ruotsin aikaa ennen vuotta 1809
- suomenkielisten ja suomenruotsalaisten koulujen eroja ei voi pitää merkityksellisinä.

Nämä taustatekijät mielessään lukija voi pohtia yhtä Janne Holménin loppupäätelmistä, jonka hän esittää analyysinsä jälkeen. Holmén kirjoittaa:

”On kuitenkin hyvin mahdollista, että ne suomalaiset nykykoululaiset, jotka päättävät lukea lukion 5. kurssin (vapaaehtoisen kurssin Ruotsin ajasta), saavat paremman käsityksen Ruotsin historiasta vuosina 1150–1809 kuin ketkään oppilaat aikaisemmin Ruotsissa tai Suomessa.”

Sinänsä hyvä arvosana suurimmalle osalle nykyisistä oppikirjoista. Toisaalta kuitenkin 75 prosenttia suomalaisista lukiolaisista ei nykypäivänä saa lainkaan erityistä tai syventävää historianopetusta ajasta ennen vuotta 1809. Pakollinen on sen sijaan 4. kurssi Suomen historian käännekohtia, joka käsittelee aikaa jälkeen vuoden 1809 ja on opetussuunnitelman mukaan aloitettava käymällä lyhyesti läpi Ruotsin ajan perintö. Sen aiheen puolesta kirjat ovat heppoista luettavaa. Janne Holmén tarkoittaa, että jos opettajat päättävät seurata kirjoja, suurin osa nykylukiolaisista saa *”hyvin tiivistetyn ja vinon kuvan Ruotsin ajan vuosisadoista”*.

Syventävän kurssin valitsevaa neljänneistä ei kylläkään enää alitseta Holménin kutsumalle kansalliselle ”pötypuheelle”. Historianmytologian hulluudet on karsittu pois, mutta vaarana on joutua uusien ”eurooppalaistettujen” myyttien verkkoon.

Seuraavaksi siirrymme tutkimuksen yksityiskohtiin.

2. Oppikirjat 1979–2000

Aineiston jakautuminen

Vertailu osoittaa, että suomenkielisissä kirjoissa on paljon enemmän aineistoa Ruotsin ajasta kuin suomenruotsalaisessa kirjassa ja ruotsalaisissa kirjoissa.

Miksi Ruotsin aikaa kutsutaan?

Kolmessa tapauksessa neljästä suomenkielisissä kirjoissa puhutaan ”Ruotsin vallan ajasta”. Myös käsite Ruotsi–Suomi esiintyy.

Ruotsalaisten Suomen asuttaminen

Kuvaukset ovat lyhyitä ja toisinaan ristiriitaisia. Suomalaisten ja saamelaisten alkuperää käsitellään sitäkin seikkaperäisemmin.

Herrat ja talonpojat

Suomalaisen aatelin kuvataan eriasteisesti koostuneen pääasiallisesti ruotsalaista tai suomalaista syntyperää olevista suvuista, lisäksi on myös saksalaista ja tanskalaista verta. Talonpojat eivät olleet koskaan maaorjia, yhdessä kirjassa sanotaan, mutta heillä ei ollut poliittista valtaa sittenkään, kun sääty ajan myötä sai paikkansa valtiopäivillä.

Ristiretket

Pyhän Eerikin legenda ja piispa Henrikistä ja talonpoika Lallista kertova kansanruno toistetaan, mutta kaikissa kirjoissa huomautetaan, että nämä ovat epäluotettavia kertomuksia, joiden lähteet ovat varhaisajalta.

Kalmarin unioni

Kaikissa suomenkielisissä kirjoissa annetaan myönteinen kuva Kalmarin unionista ja Eerik Pommerilaisesta. Hän toteutti uudistuksia, ja Suomen side Ruotsiin heikkeni. Kahdessa kirjassa huomautetaan, että unioni antoi jonkinlaista suojaa Venäjältä. Yhdessä kirjoitetaan, että Suomesta oli tullut unioniajan lopussa varsin yhtenäinen hallinnollinen yksikkö.

Nuijasota

Suomenkieliset kirjat käsittelevät talonpoikien nousua Klaus Flemingiä vastaan ja Kaarle-herttuan toimia kapinan nujertamiseksi eri tavoin: protestina Flemingiä ja hänen joukkojensa toimia vastaan Suomessa tai yhtenä monista silloisista kapinoista vahvaa aatelia ja valtiovaltaa vastaan Euroopassa. Nuijasodan jälkeen Suomi *”ei enää ollut oman aatelinsa johtama lähes itsenäinen valtionosa”*.

Suomenruotsalaisissa ja ruotsalaisissa oppikirjoissa nuijasotaa ei mainita.

Suurvallan sotien tarkoitus?

Siinä määrin kuin kirjoissa pyritään vastaamaan kysymykseen, Ruotsin laajentumisessa oli kyse kaupasta ja kauppateistä, ehkäpä merkantiilisesta näkökulmasta.

Per Brahe

Per Brahen aikaa kuvataan ainakin yhdessä suomalaisessa kirjassa myönteisenä kehityskautena. Muissa sitä kuvataan vain muutaman rivin verran. Suomenruotsalaisessa kirjassa kirjoitetaan, että Per Brahe pyrki vahvistamaan suomen kielen asemaa Suomessa.

Suurvalta-ajan hinta

Isoviha vähensi suomalaisten luottamusta Ruotsin kykyyn puolustaa maata Venäjältä, kerrotaan muutamassa kirjassa. Muissa kirjoissa viitataan siihen, että Suomi oli ajoittain sotänäyttämönä ja maa menetti alueita, jotka olivat kuuluneet siihen varhaiskeski-ajasta lähtien. Ruotsin sotien takia Suomen talonpojat saivat kannettavakseen suurimmat taakat.

1700-luvun itsenäistymispyrkimykset

Vaikkakin muutama suomenkielinen oppikirja kirjoittaa lähes sivun kukin Sprengtportenin ideoista, niiden yksimielinen näkemys on, ettei suomalaisilla itsenäisyysintoilijoilla ollut 1700-luvulla laajaa kansan tukea.

Kieli ja ruotsalaistaminen

Vain yhdessä suomenkielisessä kirjassa kerrotaan yksityiskohtaisesti väitetyn tietoisien ruotsalaistamispolitiikan vaaroista Suomelle ja sen kansalle.

3. Nykyiset oppikirjat 2002–2008

Aineiston jakautuminen

Suomenkielisissä oppikirjoissa on edelleen annettu enemmän tilaa Suomen talous-, kulttuuri- ja sosiaalhistorialle kuin ainoassa suomenruotsalaisessa kirjassa. Sama oli muuten selvästi havaittavissa jo sotien välisen ajan koulukirjoja tutkittaessa. Jako on siis säilynyt edelleen.

Miksi Ruotsin aikaa kutsutaan?

Käsite ”Ruotsin vallan aika” on lähes poikkeuksetta hävinnyt oppikirjoista. Sen sijaan käytetään otsikointia tyyliin ”Suomen varhaishistoria” ja ”Suomi kuningaskunnassa”.

Ruotsalaisten Suomen asuttaminen

Ruotsalaisten Suomen asuttamista kuvataan yhä niukasti ja ristiriitaisesti, kun taas tulkintoja suomalaisten ja saamelaisten alkupe-
räästä esitellään monen sivun verran. Sitä ei mainita lainkaan, että ruotsalaisen asutuksen leviämistäkin on eri tulkintoja.

Ristiretket

Kirjoissa huomautetaan, kuten aiemminkin, että ristiretkistä on vain vähän lähteitä ja piispa Henrikin ja Lallin legendat on kyseenalaistettu. Yhdessä kirjassa niitä ei kuitenkaan kyseenalaisteta lähes lainkaan.

Herrat ja talonpojat

Kirjoissa on varsin samankaltainen kuvaus sääty-yhteiskunnan synnystä.

Kalmarin unioni

Kaikki suomalaiset kirjat kuvaavat Eerik Pommerilaisen ajan uudistuskautena Suomelle.

Nuijasota

Kaikissa suomenkielisissä kirjoissa nuijasotaa käsitellään vähintään kahden sivun verran. Suomenruotsalaisessa kirjassa on kahdeksan riviä.

Suurvallan sotien tarkoitus?

Selitykset ovat hieman moninaisempia kuin aikaisemmin: esim. kaupan hallinta, aatelin halu tukea kuningasta ja kerätä arvonimiä ja omaisuutta.

Hakkapeliitat

Suosituksen myytin mukaan hakkapeliitat eli suomalaiset ratsuväkisotilaat olisivat olleet erityisen pelättyjä Keski-Euroopassa 30-vuotisen sodan aikana. Yksi kirjoista toistaa myytin kyseenalaistamatta.

Per Brahe

Kiinnostus Per Braheen on kasvanut huomattavasti 1980- ja 1990-lukujen jälkeen. Brahe kuvataan mielellään suomen kielen edistäjänä. Yleisestikin suurvalta-ajasta kertova sivumäärä on lisääntynyt.

Suurvalta-ajan hinta

Suomalaisissa kirjoissa on usein kielteisiä kuvauksia erityisesti Kaarle XII:n ajasta. Yhdessä kirjassa kuitenkin huomautetaan, että aikakausi on ollut Suomessa poliittisen propagandan suosikki idän uhkasta puhuttaessa. Oppilaita kehoitetaan myös pohtimaan Tope-liuksen kuvaa isovihan vuosien kärsimyksistä.

1700-luvun itsenäistymispyrkimykset

Suomalaisissa kirjoissa esitetään erilaisia pohdintaa esim. keisarinna Elisabet II:n manifestista, jossa mainitaan Suomen mahdollinen itsenäinen asema, Kustaa III:n sodasta, Anjalan liitosta ja Sprengtportenista. Kuva siitä, että itsenäisyys oli vain pienen joukon ajatus, jää.

Kieli ja ruotsalaistaminen

Yhdessä suomenkielisessä kirjassa kirjoitetaan, että suomen kielen asema heikkeni 1600-luvulla. Ilmausta ”kielimuuri” käytetään. Kirjoittajat korostavat, että esitystavan on tarkoitus auttaa oppilaita tiedostamaan ja arvostamaan suomalaista kulttuuri-identiteettiä.

Kuvamateriaali

Kuvitus ja kannet vaihtelevat, mutta joissakin tapauksissa on havaittavissa, että kuvilla ja kuvateksteillä pyritään kertomaan muuta kirjaa kansallisemmin väritettyä historiaa. Tämä tehdään toisinaan kritiikittömästi. Esimerkiksi yhdessä kirjassa otetaan esiin Novgorodin Sofian katedraalin portti, jonka karjalaisten sanotaan vieneen Sigtunasta 1187 ryöstäessään kaupunkia. Todellisuudessa tällä hetkellä tutkimusten mukaan on epäselvää, ketkä oikeastaan Sigtunan ryöstivät, ja hyvin todennäköisesti portilla ei ole mitään tekemistä Sigtunan kaupungin kanssa.

Janne Holmén pitää tätä yrityksenä antaa oppilaille *”kuvatoisteita”* siitä, että *karjalaiset olivat viikinkeihin verrattava merenkulkijakansa*”. Myyttiä käytetään apuna nostamaan Suomen varhaisaikojen kansojen arvostusta.

4. Vertailu peruskouluun

Suppea vertailu peruskoulun oppikirjoihin osoittaa, että niissä mm. suhtaudutaan kritiikittömämmin ensimmäistä ristiretkeä koskeviin legendoihin. Niissä myös kirjoitetaan varauksettomammin selkeästä suomalaisesta identiteetistä 1700-luvulla ja suurvalta-ajan kärsimyksistä Suomessa, toistetaan hakkapeliittamyyttiä jne.

5. Päätelmät

Ruotsin ajan historiasta kirjoittaminen suomalaisille koululaisille ei ole helppoa, Janne Holmén toteaa. Suurimpana epäonnistumisena Holmén pitää 4. lukiokurssin oppikirjoja, joissa käsitellään vain Suomen historiaa vuoden 1809 jälkeen, mutta joissa on kuitenkin esiteltävä lyhyesti Ruotsin aika. Merkillepantavaa on myös suomenruotsalaisen ja suomenkielisten oppikirjojen erot suomalaisen paikallisen ja kulttuurihistorian käsittelyn laajuudessa. Huomionarvoista on myös se, että suomenkieliset kirjat sisältävät todellakin selkeästi enemmän materiaalia Ruotsin ja Suomen yhteisistä vuosisadoista kuin Ruotsissa käytettävät oppikirjat, ja ero on vain kasvanut vuodesta 1994.

Muuten Suomen ja Ruotsin välisissä eroissa on yleisesti kyse siitä, että kummassakin maassa keskitytään nykyään siihen osaan yhteisestä valtakunnasta, josta oma valtio sittemmin muodostui. Erot näkyvät myös näkökulmissa yksittäisiin aiheisiin, kuten Kalmarin unioniin. Suomalaiset pitävät Eerik Pommerilaisen hallintoa suotuisana Suomelle. Ruotsalaiset keskittyvät ulkomaalaisten voutien vallan kasvuun.

Erityinen ongelma on suomenruotsalaisten oppikirjamarkkinoiden rajoittuneisuus. Vanhat oppikirjat, näkemykset ja vanhentunut aineisto pysyvät mukana pitkään.

Tätä taustaa vastaan Janne Holmén ehdottaa, että

- kirjoissa vielä esiintyvät suoranaiset virheellisydet pitäisi poistaa (esim. Kristian II:ta olisi kutsuttu lisänimellä Hyvä kotimaassaan Tanskassa, karjalaiset olisivat ryöstäneet Novgorodin Sofian katedraalin portin Sigtunasta tai hakkapelii-tat olisivat olleet erityisen pelättyjä 30-vuotisen sodan aikana)
- asioita pitäisi yrittää selvittää monipuolisesti, ja näin tehdäinkin suomalaisten ja saamelaisten alkuperän kohdalla muttei jostain syystä kuitenkaan ruotsalaisten maahanmuuton kohdalla.

Lopuksi Janne Holmén palaa jälleen ”kummallisuuksiksi” kutsu-miinsa seikkoihin opetussuunnitelman Eurooppa-intoilussa ja voi-makkaassa aate- ja kulttuurihistorian painotuksessa. Tämä kuiten-kaan tuskin sai eurooppalaiset valtiot lähentymään toisiaan toisen maailmansodan jälkeen. Siihen johtivat sotaväsymys ja talous. Hol-ménin loppuarvio nykyisestä opetussuunnitelmasta alkaa tämän vuoksi muistuttaa valitusvirttä. Kulttuuri-, aate- ja tieteenhistoriaa opetetaan mainitsematta mitään Euroopan ulkopuolisesta maail-masta 2500 viime vuoden ajalta:

”Se on historian vääristelyä, joka hakee vertaistaan aikaisempien vuosisatojen kansalliskiihkoilijoiden saavutuksista. Kriittiselle ajat-telulle annetaan tilaa, kunhan se rajoitetaan menneisyyden ilmiöiden analysointiin mutta sitä ei suunnata nykyajan poliittisiin hankkei-siin.”

Litteratur och källor

Läroplaner och förordningar

Skolstyrelsen 1972: *Grl-70 Handledning 23*. ”Historia, samhällskunskap och ekonomikunskap”.

Statsrådets förordning om allmänna riksomfattande mål för gymnasieutbildningen och om timfördelningen i gymnasieundervisningen (955/2002).

Utbildningsstyrelsen 1986: *Grunderna för gymnasiets läroplan 1985*.

Utbildningsstyrelsen 1994: *Grunderna för gymnasiets läroplan 1994*. Helsingfors.

Utbildningsstyrelsen 2004: *Grunderna för gymnasiets läroplan 2003*. Vammala.

Gymnasieläroböcker

Ahonen, Sirkka, Heikkinen, Antero, Lindlöf, Tapani, Rytönen, Seppo & Tiainen, Sakari 1991: *Lukion historia 3*. Otava.

Almgren, Hans, Bergström, Börje, Almgren, Birgitta & Rydén, Josef 2004: *Alla tiders historia B*. ”Grundbok för gymnasiets B-kurs”. Första upplagan, åttonde tryckningen. Gleerups.

Aromaa, Vuokko, Haapala, Pentti, Heininen, Simo & Katajala, Kimmo, 2008: ”*Suomen varhaishistorian aikakirja*”. 1.-5. painos. Edita.

Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans, 2000: *Alla tiders historia*. ”Grundbok i historia för gymnasieskolan”. Femte upplagan, tredje tryckningen. Gleerups.

Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans, 2004: *Alla tiders historia A*. ”Grundbok för gymnasiets A-kurs”. Första upplagan, elfte tryckningen. Gleerups.

Edgren, Torsten & Manninen, Merja, 2005: *Eepos*. ”Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan”. 1. painos. WSOY.

Ekonen, Jouni & Matsinen, Terttu, 2008: *Forum*. ”Suomi esihistoriasta autonomian aikaan”. 1.-4. painos. Otava.

Hannula, Seppo, Mäkelä, Aimo, Peltovuori, Risto & Ylikangas, Heikki, 1995: *Muuttuva maailma*. ”Sääty-yhteiskunta Suomessa. Lukion historia, kurssi 3”. Kustannuskiila OY.

Hannula, Seppo & Peltovuori, Risto, 2000: *Muutosten maailma*. ”Suomen esihistoria ja Ruotsin vallan kausi. Lukion historia”. WSOY.

Heikkonen, Esko, Ojakoski, Matti & Väisänen, Jaakko, 2003: *Muutosten maailma 4*. ”Suomen historian käännekohtia. 7. Uudistettu painos. WSOY.

Heikkonen, Esko, Ojakoski, Matti & Väisänen, Jaakko, 2008: *Muutosten maailma*. ”Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan”. 1.-2. painos. WSOY Oppimateriaalit OY.

Kohi, Antti, Palo, Hannele, Päivärintä, Kimmo & Vihervä, Vesa, 2006: *Forum*. ”Suomen historian käännekohtia”. 1. painos. Otava.

Krank, Britta & Penttilä, Isabella, 1979: *Finland och ståndssamhället*. ”Kurs 3”. Söderströms.

Krank, Britta & Penttilä, Isabella, 2003: *Skeden i Finlands historia*. Söderströms.

Lempinen, Jorma, Markkanen, Erkki, Matsinen, Terttu, Nygård, Toivo & Rantatupa, Heikki, 1983: *Historian linjoja*. ”Lukion kurssi 3”. Otava.

Nyberg, Folke, 2007: *Finlands historia*. ”Vändpunkter. Utvecklingslinjer”. Söderströms.

Ukonen, Jari, 2005: *Eepos*. ”Suomen historian käännekohtia”. 1. painos. WSOY.

Vilkkuna, Kustaa H.J, Karonen, Petri, Lamberg, Marko, Jokiahho, Mika & Rautiainen, Matti, 2002: *Suomi kuningaskunnassa*. ”Suomi ennen vuotta 1809”. 1. painos. WSOY.

Rosendahl, Anja & Saija, Olavi, 2005: *Ajasta aikaan*. ”Suomen historian käännekohtia”. 7.– 10. painos. WSOY.

Grundskoleläroböcker

Castrén, Matti J, Kiravuo, Pirkko, Koskipää, Ritva, Miettinen, Mervi & Kervinen, Kristina, 2004: *Historien berättar 5*. Fjärde upplagan. Schildts.

Kauniskangas, Kaisu, Lappalainen, Osmo & Tiainen, Sakari, 2002: *Horisontti 2*. ”Historia kivikaudesta 1800-luvulle”. 1. painos. Otava.

Kyllijoki, Velijussi, Lehtonen, Olli, Ouakrim-Sovio, Najat, Uljas, Merja, Uronen, Ari & af Hällström, Katarina, 2006: *Historiens vingslag II*. Schildts

Körner, Göran, 2002: *Historia*. ”Från vikingarna till Gustav III”. Första upplagens sjätte tryckning. Natur & Kultur.

Louhisola, Oiva, Niemi, Veikko & Louhisola, Mia, 1984: *Historian maailma 6*. Uudistetun laitoksen 1.-2. painos. Otava.

Övriga publicerade källor

Edgren, Torsten & Törnblom, Lena, 1993: *Finlands historia 1*. 3:e upplagan. Schildts.

Daniec, Jadwiga Irena, 1999: *The Message of Faith and Symbol in European Medieval Bronze Church Doors*. Routledge.

Dagens forskning nr 10 2002, 13-14 maj

Fagerlund, Rainer, Jern, Kurt & Villstrand, Nils Erik, 1996: *Finlands historia 2*. 2:a upplagan. Schildts.

Fewster, Derek, 2006: *Visions of past glory*. ”Nationalism and the Construction of Early Finnish History”. *Studia Fennica Historica* 11. Finnish Literature Society.

Hobsbawm, Eric, 1994: *Nationer och nationalism*. Ordfront.

Holmén, Janne, 2006: *Den politiska läroboken*. ”Bilderna av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget”. *Studia Historica Upsaliensia* 221.

Hufvudstadsbladet 7.11.2008

Lorentzen, Svein, 2005: *Ja vi elsker...* ”Skolebøkene som nasjonsbyggere 1814-2000”. Abstrakt.

Tingsten, Herbert, 1969: *Gud och fosterlandet*. ”Studier i hundra års skolpropaganda”. Norstedts.

Övriga opublicerade källor

Lindgren, Jan: *Maktstatens resurser*, opublicerat manus. Muntliga uppgifter till författaren 3.1.2009. E-post till författaren 13.2.2009.

Oker-Blom, Gun: E-post till författaren 15.1.2009.

Studentexamensnämnden 2007a: *Studentexamen 2006*. ”Statistik över studentexamen”.

Studentexamensnämnden 2007b: *Studentexamen 2007*. ”Statistik över studentexamen”.

Studentexamensnämnden, Provet i historia 17.9.2007, 26.3.2008 & 24.9.2008

Taloustutkimus OY 2008: ”Svenskans ställning i Finland”.

Noter

- ¹ Svenskans ställning i Finland, Taloustutkimus OY
- ² Hobsbawm 1994 s23
- ³ Utbildningsstyrelsen 2004 s43
- ⁴ Fewster 2006 s120
- ⁵ Lorentzen 2005 s227f, Tingsten 1969 s212
- ⁶ Hobsbawm 1994 s171, 213, Holmén 2006 s135
- ⁷ Holmén 2006 s58-64, 229
- ⁸ Fagerlund, Jern & Villstrand 1996 s130-134
- ⁹ Fewster 2006 s52f
- ¹⁰ *Nordens läroböcker i historia 1937 s73*
- ¹¹ Ibid s79f
- ¹² Ibid s84
- ¹³ Ibid s184f
- ¹⁴ Ibid s189
- ¹⁵ Ibid s92, 146
- ¹⁶ Ibid s177f
- ¹⁷ Ibid s38
- ¹⁸ Holmén 2006 s95
- ¹⁹ Holmén 2006 s120
- ²⁰ Skolstyrelsen Försöks och forskningsbyrån 1972 s17f
- ²¹ Utbildningsstyrelsen 1986 s311
- ²² Ibid s318ff
- ²³ Utbildningsstyrelsen 1994 s103ff, Utbildningsstyrelsen 2004 s175-182
- ²⁴ Ibid, Statsrådets förordning 995/2002 § 7
- ²⁵ Utbildningsstyrelsen 2004 s181
- ²⁶ Utbildningsstyrelsen 2004 s93, 187
- ²⁷ Studentexamensnämnden, Provet i historia 17.9.2007, 26.3.2008 & 24.9.2008
- ²⁸ E-post av Gun Oker-Blom 15.1.2009. Siffran är baserad på uppgifter från de deltagande historielärarna vid historieforumet ”1809 i nutidsperspektiv” 13-14.11.2008.
- ²⁹ Studentexamensnämnden 2007a, Studentexamensnämnden 2007b
- ³⁰ Ahonen mfl 1991 s5, Lempinen mfl 1983 s7
- ³¹ Lempinen mfl 1991 s49, Lempinen mfl 1983 s23
- ³² Krank & Penttilä 1979 s7
- ³³ Lempinen mfl 1983 s41
- ³⁴ Hannula & Peltovuori 2000 s58, Lempinen mfl 1983 s48f
- ³⁵ Krank & Penttilä 1979 s17, 19, 30
- ³⁶ Ahonen mfl 1991 s28-32, Lempinen mfl 1983 s26-31, Hannula & Peltovuori 2000 s44ff, Krank & Penttilä 1979 s14f
- ³⁷ Bergström, Löwgren & Almgren 2000 s91
- ³⁸ Ahonen mfl 1991 s59f, Lempinen mfl 1983 s56f, Hannula & Peltovuori 2000 s39, 42
- ³⁹ Krank & Penttilä 1979 s20, Bergström, Löwgren & Almgren 2000 s97
- ⁴⁰ Ahonen mfl 1991s68f, Lempinen mfl 1983 s68ff, Hannula & Peltovuori 2000 s72ff
- ⁴¹ Hannula & Peltovuori 2000 s76,
- ⁴² Bergström, Löwgren & Almgren 2000 s159

- ⁴³ Hannula & Peltovuori 2000 s85f, Lempinen mfl 1983 s72, Ahonen mfl 1991 s75
- ⁴⁴ Krank & Penttilä 1979 s28
- ⁴⁵ Hannula & Peltovuori 2000 s80, 97f, Lempinen mfl 1983 s80, Ahonen mfl 1991 s84
- ⁴⁶ Krank & Penttilä 1979 s30, Bergström, Löwgren & Almgren 2000 s162f
- ⁴⁷ Hannula & Peltovuori 2000 s103, Ahonen mfl 1991 s80
- ⁴⁸ Hannula & Peltovuori 2000 s107-110, Ahonen mfl 1991 s109f, Lempinen mfl 1983 s82f
- ⁴⁹ Krank & Penttilä 1979 s41f
- ⁵⁰ Bergström, Löwgren & Almgren 2000 s198
- ⁵¹ Hannula & Peltovuori 2000 s128
- ⁵² Lempinen mfl 1983 s71
- ⁵³ Bergström, Löwgren & Almgren 2000 s163
- ⁵⁴ Heikkonen mfl 2008 s90f, 122, 124
- ⁵⁵ Krank & Penttilä 2003 s51f
- ⁵⁶ Edgren & Manninen 2005 s73
- ⁵⁷ Heikkonen mfl 2008 s31, Aromaa mfl 2008 s33, Ekonen & Matsinen 2008 s48
- ⁵⁸ Edgren & Törnblom 1993 s228
- ⁵⁹ Vilkkuna mfl 2002 s129
- ⁶⁰ Almgren mfl 2004 s101
- ⁶¹ Kursplanerna hittas på Skolverkets hemsida www.skolverket.se
- ⁶² Krank & Penttilä 2003 s61f
- ⁶³ Heikkonen mfl 2008 s34f, Ekonen & Matsinen 2008 s35, Edgren & Manninen 2005 s68, 70
- ⁶⁴ Vilkkuna mfl 2002 s20
- ⁶⁵ Krank & Penttilä 2003 s79, 109, Edgren & Manninen 2005 92f, 98f, Vilkkuna mfl s26, 103-110, Aromaa s44ff, Heikkonen mfl 2008 45ff, Ekonen & Matsinen 2008 42-46
- ⁶⁶ Vilkkuna mfl 2002 s58
- ⁶⁷ Krank & Penttilä 2002 s79
- ⁶⁸ Vilkkuna mfl 2002 s144, Krank & Penttilä 2003 s68f, Ekonen & Matsinen 2008 s40f, Heikkonen mfl 2008 s61, Edgren & Manninen 2005 s104, Aromaa mfl 2008 s65, Bergström mfl 2004 s72
- ⁶⁹ Krank & Penttilä 2003 s69, Heikkonen mfl 2008 s60
- ⁷⁰ *Dagens forskning* 2002 nr 10 s18
- ⁷¹ Krank & Penttilä 2003 s89, Ekonen & Matsinen 2008 s74f, Edgren & Manninen 2005 128ff, Vilkkuna mfl 2002 s62f, Heikkonen mfl 2008 s74-77, Aromaa mfl 2008 s86-88
- ⁷² Edgren & Manninen 2005 s134, Aromaa mfl s90
- ⁷³ Heikkonen mfl 2008 s88
- ⁷⁴ Ekonen & Matsinen 2008 s80
- ⁷⁵ Almgren mfl 2004 s106
- ⁷⁶ Edgren & Manninen 2005 s137, Heikkonen mfl 2008 90f
- ⁷⁷ Krank & Penttilä 2003 s106f
- ⁷⁸ Edgren & Manninen 2005 s140-143
- ⁷⁹ Heikkonen mfl 2008 s122f
- ⁸⁰ Edgren & Manninen 2005 s140f, 162f
- ⁸¹ 100 bataljoner försvarade Finland och Baltikum, 60 försvarade Sverige och de tyska besittningarna medan ytterligare 60 användes offensivt. En större del av trupperna befann sig i Baltikum än i Finland, eftersom Finland av logistiska skäl endast ansågs vara möjligt att invaderas sjövägen. När trupperna i Baltikum försvagats av pesten kunde ryssarna invadera Finland över Finska viken. Uppgifter av professor Jan Lindegren, muntliga, i e-post samt i det opublicerade manuset till *Maktstatens resurser*.
- ⁸² Ekonen & Matsinen 2008 s97ff, 115ff

- ⁸³ Aromaa mfl 2008 s106, 120-123
- ⁸⁴ Krank & Penttilä 2003 s112
- ⁸⁵ Almgren mfl 2004 s108f
- ⁸⁶ Ekonen & Matsinen 2008 s121, 141f, Edgren & Manninen 2005 s168
- ⁸⁷ Krank & Penttilä 2003 s114
- ⁸⁸ Krank & Penttilä 2003 s120f, Aromaa mfl 2008 s150, Ekonen & Matsinen 2008 s142f
- ⁸⁹ Heikkonen mfl 2008 s136
- ⁹⁰ Vilkuna mfl 2002 s88
- ⁹¹ Ekonen & Matsinen 2008 s138
- ⁹² Ekonen & Matsinen 2008 s7
- ⁹³ Vikuna mfl s23, 78
- ⁹⁴ Heikkonen mfl 2008 s92
- ⁹⁵ Heikkonen mfl 2008 s76, 122
- ⁹⁶ Edgren & Manninen 2005 s202
- ⁹⁷ Daniec 1999 s72
- ⁹⁸ Edgren & Manninen 2005 s67
- ⁹⁹ Rosendahl & Saija mfl 2005, Ukkonen 2005
- ¹⁰⁰ Heikkonen mfl 2008 2003 s6f
- ¹⁰¹ Kohi mfl 2006 s114ff
- ¹⁰² Nyberg 2007 s6f
- ¹⁰³ Kyllijoki mfl 2006 s49, Kauniskangas mfl 2002 s46, Louhisola mfl 1986 s107f, Castrén mfl 2004 s46
- ¹⁰⁴ Körner 2002 s84
- ¹⁰⁵ Castrén mfl s2004, Louhisola mfl s70, Kauniskangas mfl 2002 s94, Kyllijoki mfl 2006 s53f
- ¹⁰⁶ Körner 2002 81, 96
- ¹⁰⁷ Louhisola mfl 1984 s80f, Castrén mfl 2004 s92, Kyllijoki mfl 2006 s114
- ¹⁰⁸ Castrén mfl 2004 s92, 98-101, Kyllijoki mfl 2006 s116f, Kauniskangas mfl 2002 s106f
- ¹⁰⁹ Körner 2002 s155
- ¹¹⁰ Kauniskangas mfl 2002 s144
- ¹¹¹ Castrén mfl 2004 s120f
- ¹¹² Hufvudstadsbladet 7.11.2008
- ¹¹³ Holmén 2006 s324
- ¹¹⁴ Krank & Penttilä 2003 s5
- ¹¹⁵ Eftersom undersökningen inte innefattar läroböckerna i europeisk historia är slutsatserna enbart baserade på läroplanen. Hur läroböckerna förverkligar läroplanens intentioner är alltså fortfarande en öppen fråga.

MAGMA

Magma är en partipolitiskt obunden tankesmedja med uppgift att identifiera, analysera och bilda opinion kring frågor med relevans för det svenska och tvåspråkigheten i Finland.

Magma genomför utredningar, konsekvensbedömningar, opinionsmätningar och riskanalyser. På så sätt tillhandahåller tankesmedjan underlag för finlandssvenska och nationella beslutsfattare. Utredningarna presenteras utförligt på Magmas webbplats, www.magma.fi.

På Magmas webbplats finns också kolumner, artiklar, bloggar och annat material. Tankesmedjan vill upprätthålla en levande och mångsidig debatt på svenska.

KONTAKTUPPGIFTER

Nils Erik Forsgård, chef för Magma

E-post: nilserik.forsgard@magma.fi, telefon 050-3386963

Olav S Melin, ansvarig för samhälls- och medierelationer

E-post: olav.melin@magma.fi, telefon 040-3517325

Björn Sundell, ansvarig för samhällsanalys och utredningar

E-post: bjorn.sundell@magma.fi, telefon 050-5947550

Helena Slater, assistent

E-post: helena.slater@magma.fi, telefon 044-2578065

Besök gärna vår webbplats www.magma.fi för att få veta mer om Finlands svenska tankesmedja och för att delta i diskussionen!

magma